

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Adam Béreš

Teória závislosti a rastu

Bakalárska práca

Praha 2012

Autor práce: **Adam Béreš**

Vedúci práce: **PhDr. Jaromír Baxa**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

BÉREŠ, Adam. *Teória závislosti a rastu*. Praha, 2012. 39 s. Bakalárska práca (Bc.)
Univerzita Karlova, fakulta sociálnich vied, Institut ekonomických štúdií. Vedúci práce:
PhDr. Jaromír Baxa.

Abstrakt

Práca poukazuje na koncept teórie závislosti medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami. V minulosti populárny koncept vysvetľuje príčiny nedostatočného hospodárskeho rozvoja chudobných krajín. Práca pojednáva o dvoch kľúčových prístupoch v rámci teórie závislosti – štrukturalizmu a neomarxizmu. V časti o štrukturalizme práca rozpracováva jeho hlavný prínos v oblasti hospodárskej politiky v podobe metódy nahradzovania dovozu ako aj jej neskoršiu kritiku. V druhej časti práca skúma pohľad neomarxizmu ako radikálnej školy v rámci ekonomickej teórie. Záver práce popisuje prínos teórie závislosti z dnešného pohľadu.

Kľúčové slová

Teória závislosti, štrukturalizmus, metóda nahradzovania dovozu, neomarxizmus

Rozsah práce: 81 055 znakov

Abstract

This thesis examines the concept of dependency theory between developing and developed countries. Formerly popular concept explains reasons of underdevelopment in poor countries. This work discusses about two main approaches as the structuralism and neo-marxism. In structuralism part, this work analyzes the main position in economic policy as import substitution industrialization. Later, this work examines the view of neo-marxism as the radical school within economic theory. At the end, we summarize the main benefits of dependency theory from current view.

Keywords

dependency theory, structuralism, import substitution industrialization, neo-marxism

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracoval samostatne použil som len uvedené pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola použitá k získaniu iného titulu.
3. Súhlasím aby práca bola sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa 18. Mája 2012

Adam Béreš

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som sa rád poďakoval PhDr. Jaromírovi Baxovi za to, že sa ujal vedenia mojej bakalárskej práce a rovnako aj za jeho cenné rady a pripomienky.

Úvod	2
1. Vznik teórie závislosti	4
1.1. Raul Prebisch.....	4
1.2. Teorém centrum - periféria	7
1.3. Hans Singer	9
1.4. Prebisch – Singe teorém.....	10
2. Latinskoamerický štrukturalizmus	13
2.1. Štrukturalizmus	13
2.2. Hospodárska politika.....	15
2.3. Politika nahradzovania dovozu	16
2.4. Kritika teórie z pohľadu súdobej ekonómie	18
3. Neomarxistická politická ekonómia	22
3.1 Vplyv Karla Marxa.....	22
3.2 Neomarxizmus	22
3.3 Teória závislosti a materializmus.....	23
3.4. Vzťah metropola – satelit	24
3.5. Arghiri Emmanuel.....	24
3.6. Teória rozvoja	26
4. Implikácie teórie závislosti pre súčasnú ekonómiu	29
4.1. Prienik s odlišnými ekonomickými školami	29
4.2. Teória závislosti a dnešný pohľad.....	30
4.3. Implikácie a poučenia.....	32
Zhrnutie	35
Použitá literatúra	37

Úvod

V mojej bakalárskej práci som rozpracoval pohľad na rozvoj rozvojových krajín z okrajového uhla ekonómie. Zameriavam sa na štúdium myšlienok autorov, ktorí dnes nezapadajú do koncepcie hlavného prúdu ekonomickej teórie. Počas druhej polovice minulého storočia sa skupina ekonómov začala zaujímať o hospodárske a finančné vzťahy medzi krajinami, prevažne medzi rozvinutými a rozvíjajúcimi sa. Snažili sa vysvetliť zväčšujúcu sa priepasť v životnej úrovni a hospodárstve medzi niektorými krajinami resp. kontinentmi. Ústrednou myšlienkou bola snaha poukázať, že chudobné krajiny nemôžu ekonomicky polepšiť pri terajších hospodárskych väzbách s krajinami bohatými. Teda, že bohaté krajiny sú bohaté aj vďaka tomu, že odčerpávajú bohatstvo z chudobných krajín. Prístup, ktorý sa snažil vysvetliť túto nerovnováhu sa nazýva teória závislosti (*dependency theory*).

Základnou premisou závislosti je naviazanosť jedného ekonomického celku na rozvoj a potreby druhého. Rozumieme tomu ako prepojenie niektorých menších ekonomík (štátov) na silnejšie v podobe zahraničného obchodu alebo využívanie zahraničných technológií. Tento jednoduchý fakt nie je nezvyklý. Na druhej strane teória závislosti chápe politické, ekonomické, kultúrne naviazanie sa na vyspelejšie štáty ako príčinu nedostatočného rozvoja ekonomík tretieho sveta nateraz aj v budúcnosti. Ekonomická zaostalosť je braná ako nutná daň za dlhodobé orientovanie sa na krajiny rozvinuté. Problém závislosti zhrnul jeden z predstaviteľov teórie závislosti – Theotonio Dos Santos¹: *„Závislosťou rozumieme situáciu, v ktorej hospodárstvo istých krajín je podmienené rozvojom a rozpínaním ekonomiky inej krajiny.“*

Cieľom práce je popísať uceleného prierezu teórie závislosti. Teória závislosti nie je v pravom zmysle slova teória, ale skôr súbor prístupov k problematike závislosti. V tejto práci popisujeme dva hlavné prístupy tejto teórie. Prvým z nich je prístup amerického štrukturalizmu, ktorý reálne formuloval hospodársku politiku krajín Latinskej Ameriky niekoľko desaťročí. Druhým z nich je škola neomarxizmu, ktorá ako už názov napovedá ideovo vychádza z Karola Marxa.

Práca je koncipovaná nasledovne: Prvá kapitola popisuje podmienky vzniku teórie závislosti, prevažne popisuje prínos „otcov zakladateľov“ argentínskeho ekonóma Raula Prebisch a Hansa Singera. V kapitole tiež analyzujem koncept centrum – periféria, ktorý

¹ DOS SANTOS, Theotonio. The Structure of Dependence. *American Economic Review*, 1970, Vol. 60, No. 2, p. 231 (-236).

popisuje vzťahy medzi jednotlivými krajinami v rámci teórie závislosti. Druhá kapitola rozoberá hlavný prínos štrukturalizmu a jeho odporúčania pre hospodársku politiku v podobe metódy nahradzovania dovozu (*import substitution industrialization*). Tretia kapitola skúma heterodoxný smer – neomarxizmus a jeho prínos v oblasti politickej ekonómie. Veľký priestor venujeme hlavnému predstaviteľovi neomarxizmu v rámci teórie závislosti Arghiri Emmanuelovi. Štvrtá kapitola sa zaoberá prínosom teórie závislosti k dnešnej ekonómii a hospodárskej politike.

1. Vznik teórie závislosti

V úvodnej časti rozoberieme pôvod a historické podmienky vzniku jednotlivých konceptov ekonomického myslenia, ktorými sa táto práca zaoberá. 20. storočie prinieslo významné zmeny na poli ekonomických vied a načrtlo nové smery v oblasti ekonómie zaoberajúcou sa rozvojovými krajinami (*development economics*). Táto práca sa zoberá prístupmi inklinujúcimi k teórii závislosti (*dependency theory*), ktoré sa dnes už odkláňajú od hlavného prúdu. Kapitola prvá má objasniť historické okolnosti a podmienky, ktoré viedli k počiatku tejto teórie.

Najdôležitejším prínosom sú práce autorov Raula Prebisch a Hansa Singera, ktoré sa stali základom štúdií Latinsko-Amerického štrukturalizmu a z časti boli inšpiráciou pre neomarxizmus, ktorým budeme venovať značný priestor v tejto práci. Je dobré upozorniť, že autori, ktorí vo svojej dobe prišli s odlišnými (vzhľadom k európskemu mysleniu) konceptmi ekonomického rozvoja sa nehlásili ani k jednej zo spomínaných škôl a ani ich k nim história nezaraďuje. Rovnako stoja mimo hlavného prúdu súčasnej ekonómie i dnes. Avšak i tak sa tešia uznaniu za svoj prínos k ekonomickej teórii najmä počas druhej polovice minulého storočia.

Za jednu z prvých významných inštitúcií, kde sa predstavitelia podobných názorov začali stretávať a publikovať bola Ekonomická komisia organizácie Spojených národov pre Latinskú Ameriku (CEPAL²) zriadená v roku 1948. Za úlohu mala prehliadnúť ekonomickú spoluprácu jej členov. Analyzovať hospodárske podmienky regiónu ako celku a v neposlednom rade poskytovať relevantné odporúčania pre hospodársku politiku. V počiatkoch jej pôsobenia stál na čele argentínsky ekonóm Prebisch, ktorý sa dá považovať za otca zakladateľa teórie závislosti.

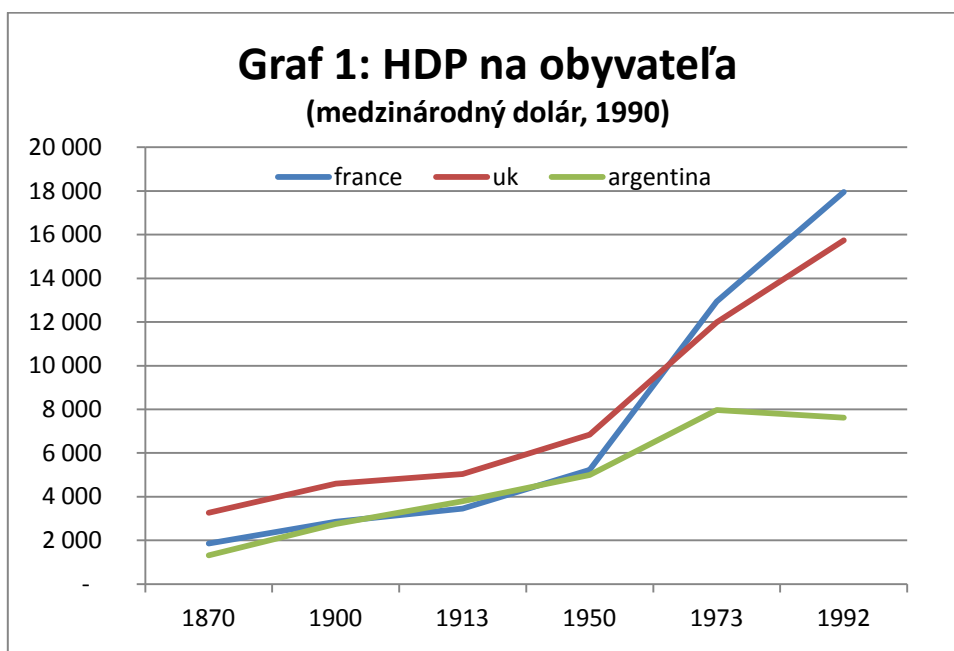
1.1. Raul Prebisch

Raul Prebisch sa zoberal štúdiom svojho domáceho regiónu, teda Latinskej Ameriky. Jeho názory ovplyvnil reálny ekonomický obraz rodnej Argentíny, na ktorej hospodársky vývoj mal dosah aj ako guvernér argentínskej centrálnej banky. Následne ako dlhoročný predseda inštitúcie CEPAL sa mohol plne sústrediť na teoretické koncepty ekonomického rozvoja latinskoamerických krajín. Ovplyvnený v tej dobe populárnym Keynesom postupne rozpracoval teóriu vzájomných obchodných vzťahov medzi krajinami

² Španielsky Comisión Económica para América Latina y el Caribe

(*theory of trade relations*), založenú na skúmaní výmenných relácií (*terms of trade*³). Neskôr sa stala známou pod pojmom Prebisch – Singer teorém. Svojho času bola v rozvojových krajinách dlho rozšírená a čiastočne z nej vychádza práve teória závislosti. Dnes, ale vzbudzuje miernu kontroverziu (empirické pozorovania nepotvrdzujú jednoznačne jej závery⁴). Zhrňme, ale na úvod historický kontext, v ktorom sa krajiny Latinskej Ameriky nachádzali.

Argentína ako bývalá španielska kolónia bola ku konci 19. storočia, respektíve do vypuknutia prvej svetovej vojny, jednou z hospodársky najrozvinutejších krajín, nielen suverénne medzi okolitými krajinami v regióne Južnej Ameriky, ale aj celosvetovo. HDP na obyvateľa bolo porovnateľné v tom čase s európskymi krajinami ako napríklad Francúzsko (viď graf 1).

Zdroj: A. Maddison, *Monitoring the World Economy 1820-1992*

Hospodársky rast ťažil najmä z prílivu kapitálu a obchodovania s Veľkou Britániou, toho času Britským Impériom. Nástup 20. storočia je charakterizovaný dvoma svetovými konfliktami a obdobím Veľkej hospodárskej krízy. Všetky tri skutočnosti poznamenali

³ Terms of Trade (ToT) - vyjadruje pomer cenového indexu exportu (P_{EX}) k cenovému indexu importu (P_{IM}):

$$ToT = \frac{P_{EX}}{P_{IM}}$$

⁴ HADASS, Yael – WILLIAMSON, Jeffrey G. Terms of Trade Shock and Economic Performance, 1870-1940: Prebisch and Singer Revisited. *Economic Development and Cultural Change*, 2003, Vol. 51, No. 3, str. 629-56.

krajinu hlavne ekonomicky v dobrom aj zlom. Dovtedy zaužívaný systém komparatívnych výhod prestal platiť, medzinárodný obchod sa zadrhol v dôsledku vojnového stavu a neskôr vďaka Veľkej hospodárskej kríze, krajiny sa museli spoľahnúť sami na seba.

Turbulentný vývoj 20. storočia znamenal odklon od teórie komparatívnych výhod, ktorá preslávila D. Ricarda (1819⁵). Love⁶ vo svojej práci upozorňuje, že Prebisch v tejto teórii prestávajú vidieť kľúč, ktorý zabezpečí dostatok miest a stabilný rast krajiny, ktorá na jednej strane stratila exportných partnerov v rámci udalostí na Západe, no na druhej strane bola nútená urýchliť produkciu tých tovarov, ktoré dovážala a uchovať si tak istú hospodársku stabilitu. Prestáva spoliehať na trh a na obchodné vzťahy s ostatnými štátmi. Tento odklon je podobný u viacerých autorov a vystihoval progresívny vývoj ekonomického myslenia v prvej polovici 20. storočia.

Dôsledkom 1. svetovej vojny bol upadajúci obchod s Britániou na úkor čoho narastal ekonomický vplyv USA v Latinskej Amerike. Prepojenosť s Veľkou Britániou, kľúčovým obchodným partnerom, sa naplno odrazil v poklese hospodárstva tých krajín, ktoré pri poklese exportu nemali ďalšie alternatívy. Postupne USA vystriedali materské európske koloniálne mocnosti a stal sa ich hlavným veriteľom juhoamerických krajín koniec koncov aj vďaka tomu ako ľahko USA vyvážali svoje produkty, ale starostlivo si chránili dovoz prostredníctvom ciel⁷. Krajiny teda nemohli splácať dolárové pôžičky prostredníctvom vývozu (dolárov) a ich zadlženosť rástla. Vzniknutú situáciu bolo treba hospodársky riešiť. Jedným z riešení mala byť snaha stať sa sebestačnými a menej závislými od zahraničného obchodu s Európou a USA. Respektíve voľný obchod prestal byť vyhovujúcim konceptom. Začala sa hľadať istá miera protekcionizmu aby sa krajiny skôr vyrovnali vyspelejším krajinám. Hlavným cieľom bolo rozvíjať priemysel Tento cieľ by sa dal zhrnúť citátom Friedricha Lista⁸: „*Národ, ktorý sa spolieha len na poľnohospodárstvo je ako jednotlivec, ktorému pri obžive chýba jedna ruka*“⁹. Aby sa dalo vyhnúť masívnym výkyvom ekonomiky ako tomu bolo v predchádzajúcich rokoch a aby hospodárstvo nezáviselo len od jedného sektoru, riešením mala byť postupná

⁵ Ricardo rozvinul klasickú teóriu medzinárodného obchodu o zákon komparatívnych výhod. Ten dokazoval, že môže existovať obojstranne výhodný obchod aj medzi takými krajinami, kde jedna z nich vyrába všetky produkty s vyšším (pracovnými) nákladmi ako druhá.

HOLMAN, Robert. Dějiny ekonomického myšlení, str. 99.

⁶ LOVE, Joseph L. Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange. *Latin American Research Review*, 1980, Vol. 15, No. 3, str. 53.

⁷ Smooth-Hawley Tariff Schedule (1930)

⁸ Friedrich List National System (nemecká historická škola)

⁹ FRANKENHOFF, Charles A. The Prebisch Thesis: A theory of Industrialism for Latin America. *Journal of Inter-American Studies*, 1962, Vol. 4, No. 2, str. 168; Originálne znenie citácie: "A nation which only carries on agriculture is an individual who in his material production lacks one arm."

industrializácia krajiny po vzore európskych mocností s významným pričinením sa vlády v podobe ochranárskych politik.

Problémom Argentíny a ďalších krajín regiónu bola značná orientácia na vývoz agrárnych plodín. Navyše oslabený dopytu z Európy nemohol byť nahradený dopytom zo Severnej Ameriky, pretože tieto krajiny sú poľnohospodársky sebestačné. S príchodom krízy museli čeliť masívnym poklesom cien poľnohospodárskych produktov, pričom ceny priemyselných tovarov neklesli tak prudko, čo sa prejavilo v ich obchodnej bilancii. Napríklad Argentína platila za dovoz priemyselných produktov zo severu o 73% viac ako pred Veľkou hospodárskou krízou¹⁰ (a ako jedna z troch krajín Latinskej Ameriky nevyhlásila v tomto období bankrot), čo samozrejme značne narušilo hospodárstvo (prepad výstupu, pokles vývozu i zamestnanosti). Postupne Prebisch navrhol myšlienku vnútorného rozvoja¹¹ (*crecer hacia adentro*). Tým však nemyslel uzatvorenie sa pred okolitým svetom, ale naopak hľadanie rovnováhy medzi voľným obchodom, zahraničnou orientáciou, národnými prioritami a domácou ekonomikou. Snaha preorientovať dovoz dovedy hlavne spotrebných statkov na kapitálové. Táto cesta sa nakoniec ujala aj v rámci hospodárskej politiky a stala sa na krátko úspešná. Prebisch napísal, že dovedy tradičný prístup rozvoja skrz export ťahaný rast už nie je najlepším riešením na ceste k ekonomickému rozvoju.

1.2. Teorém centrum – periféria

Prebisch zaviedol „novú“ terminológiu, keď začal deliť krajiny na centrá a periférie. Používanie tohto termínu sa vyvinulo z predchádzajúceho, koloniálneho delenia krajín na Sever a Juh. Krajiny Severu, bohaté európske krajiny ku ktorým sa neskôr priradila aj Severná Amerika, využívali svoje „chudobné“ kolónie ako zdroj lacnej pracovnej sily a nerastných surovín. Postupným získaním nezávislosti malo dôjsť k lepšiemu kolonizovaných krajín, avšak nestalo sa tak a krajiny sa stali akýmsi tretím svetom silne závislým od svojich kedysi materských krajín. Prebisch formuloval svoju tézu už v 40. rokoch, hoc použitie podobných pojmov sa objavilo už skôr v Európe¹². Jedným zo záverov konceptu je nemožnosť vzniku nového centra, bez predošlého vymanenia sa

¹⁰ LOVE, Joseph L. Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange. *Latin American Research Review*, 1980, Vol. 15, No. 3, str. 49.

¹¹ Ibid., p. 53

¹² Prvý kto použil tento termín bol Werner Sombart v diele *Der Moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart.* (1928). Neskôr použil tento termín americký ekonóm William A. Brown jr. v súvislosti so zlatým štandardom v diele *The International Gold Standard Reinterpreted: 1914-1934* (1940).

vplyvu od iného centra, preto by hospodárska politika mala ordinovať postupy, ktoré to umožnia.

Veľký význam pre rozvoj má určite aj organizácia pracovného trhu, ktorý sa ešte umocňuje v období nestability. Mzdy počas boomu ekonomiky rastú, avšak v čase útlmu v rozvinutých krajinách neklesajú tak strmo vďaka organizovanosti napr. v podobe odborov. Na druhej strane v chudobných krajinách sú obyvatelia zamestnaní (ak nerátame poľnohospodárstvo) poväčšine „vo firme“, ktorá má na určitom území charakter monopsonu a pracujúci nie sú organizovaní, teda ich mzda klesne oveľa ľahšie v období kríz. Ďalšie vysvetlenie tejto strnulosti popisuje napríklad C. Furtado¹³ ako extrémne vysokú mzdovú elasticitu v ponuke práce. To je možné v prípade jednoduchšej práce bez akýchkoľvek špecifických znalostí či tréningu. Zamestnávateľ nebude mať žiadne dodatočné náklady pri prepustení pracovníka v podobe napr. straty know-how, ktoré mu prinášal alebo straty investícií, ktoré naň vynaložil napr. na zaškolenie. Efekty ekonomického útlmu sa prejavia hlavne medzi krajinami periférie.

Prebisch vo svojej terminológii niekedy zdôrazňoval pojem „cyklické centrum“¹⁴, pretože veril, že práve rozvinuté krajiny (hlavne USA) sú príčinou výkyvov na svetových trhoch. Rovnako ovplyvňujú samostatnosť monetárnej politiky centrálnej banky mimo centra. Navyše nástroje centrálnej banky boli značne obmedzené, napríklad snaha dosiahnuť čo najvyššiu zamestnanosť. V roku 1946 (v čase zlatého štandardu US doláru) napísal že krajiny v periférii majú tri možnosti v oblasti monetárnej politiky. Buď budú mať silnú menu a teda vysokú mieru dovozu, ale aj vysokú nezamestnanosť. Ďalšou možnosťou je snaha znížiť vysokú nezamestnanosť pomocou menovej expanzie, čo však v konečnom dôsledku vyvolá infláciu a znehodnotenie meny a následný pokles dovozu. Poslednou možnosťou bolo snažiť sa udržať zamestnanosť pomocou monetárnej politiky avšak bez devalvácie, udržaním fixného kurzu, čo zapríčini pokles devízových rezerv až pokým sa nevyčerpajú.

Technologický progres je jedným z dôležitých faktorom pri rozlišovaní krajín na centrum a perifériu. Technologický progres zvyšuje efektivitu a umožňuje generovať nové príjmy, napríklad uvedeným nových produktov na trh. Na druhej strane znižuje závislosť na primárnych surovinách a teda aj ich cenu. Zaujímavým príspevkom bolo aj porovnanie krajín z pohľadu príjmovej elasticity dopytu. Dopyt po primárnych surovinách spotrebiteľmi v rozvinutých krajinách je neelastický. Ak vychádzame z Engelovho zákona,

¹³ FURTADO, Celso. *Diagnosis of the Brazilian Crisis*, str 48-51.

¹⁴ BROLIN, John. *The Bias of the World: Theories of Unequal Exchange in History*, p. 108.

kde pri raste príjmu jedinec proporcionálne spotrebúva menej nákupom jedla. S rastom bohatstva rozvinutých krajín treba očakávať pokles dopytu po agrárnych produktoch, čo len oslabí pozíciu rozvojových krajín na poli medzinárodného obchodu.

Na záveroch svojich téz Prebisch rozvinul aj problém monopolných cien centra. Málokedy majú rozvojové krajiny monopol na určitú surovinu, preto musia súťažiť s okolitými krajinami a snažiť sa ponúknuť surovinu čo najlacnejšie. Preto boli snahy vytvoriť akúsi ochranu cien surovín v čase kríz, inštitúciu ktorá by na cenovú stabilitu dohliadala, podobné diskusie sa viedli aj na konferencií v Bretton Woods v roku 1944. O pár rokov neskôr sa predsa len na konferencií v Havane podarilo dosiahnuť vznik Medzinárodnej obchodnej organizácie (*International Trade Organization*), ktorej úlohou okrem iného bolo zamedzovať výkyvom cien primárnych surovín¹⁵. Akokoľvek, tejto organizácii sa nepodarilo presadiť na medzinárodnom poli¹⁶.

Spomínaný koncept vzťahov medzi dvoma rozdielnymi elementmi bol určite v 40. rokoch minulého storočia niečím neobvyklým. Hoc by sa mohlo zdať, že vychádzal z merkantilistických doktrín 18. storočia nebolo tomu tak. Prebisch nespomínal uzatvorené hospodárstvo vo svojich ekonomických konceptoch, ale prízvukoval tie hospodárske politiky štátu, ktoré zabezpečia stabilný ekonomický rast a rast zamestnanosti bez prílišného naviazania sa na okolité krajiny, pretože v čase kríz to môže viesť k úskaliam.

1.3. Hans Singer

Nemecký ekonóm (ušiel pred 2. sv. vojnou do Veľkej Británie a neskôr sa presunul do USA) Hans Singer sa rovnako zaoberal rozvojovými krajinami, hoci nikdy priamo nespolupracoval s Prebischom (pričom obaja pôsobili v inštitúciách OSN). Ekonómovia, ktorí najviac ovplyvnili jeho myslenie boli J. Shumpeter a J. M. Keynes. Hlavne názory ohľadne nevyhnutnosti technologických inovácií a fungovania medzinárodných inštitúcií. Hľadal odpovede ako vplýva medzinárodný obchod na ekonomiky rozvojových krajínám. Je nepopierateľné, že bez neho by na tom boli sotva lepšie. Otázkou ale je v akej miere si dokážu medzinárodným obchodom pomôcť.

Pre rozvojové krajiny je príznačný „duálny systém“¹⁷. Na jednej strane existuje relatívne produktívna kapitálovo náročná (typicky ťažba, väčšinou vo vlastníctve

¹⁵ LOVE, Joseph L. Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange. *Latin American Research Review*, 1980, Vol. 15, No. 3, str. 60.

¹⁶ Americký kongres dohody neratifikoval.

¹⁷ SINGER, Hans. The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries. *The American Economic Review*, 1950, Vol. 40, No. 2, str. 474.

zahraničných subjektov) časť priemyslu zameranú na vývoz a na druhej strane primitívnu oblasť hospodárstva, ktorá produkuje výhradne pre domácich spotrebiteľov. Množstvo investícií smeruje do prvého produktívneho priemyslu avšak nestáva sa súčasťou ekonomického života tej danej krajiny, možno geograficky sa podnik nachádza na okraji zemegule (v inej krajine), ale ekonomicky je viac súčasťou krajiny, z ktorej pôvodne kapitál pochádza. Singer pri analýze vplyvu zahraničím vlastneného exportne orientovaného priemyslu dospel k trom hlavným problémom, ktorým postupom času budú krajiny čeliť. Ako je problém odlivu rent do zahraničia k vlastníkom. Ďalej problém s nákladmi príležitosti (*opportunity costs*), špecializácia sa len na primárne suroviny vytvára priepasť medzi krajinami v podobe technologického pokroku a know-how, ktorý je spojený s priemyselnou výrobou, ktorá týmto krajinám chýba. Avšak najväčšiu obavu má Singer podobne ako jeho kolega z poklesu výmenných relácií primárnych surovín.

Avšak „zisk“ pre krajinu nespočíva len vo výrobe/predaji finálneho statku, ale skôr v prínose v zručnostiach, know-how, kvality života, technológií. Tieto prívlastky sú tak dôležité pre rozvojové krajiny, len vďaka nim sa krajina ako celok môže posunúť vyššie a jej obyvatelia ťažiť z lepšej kvality života. Teda úspech Singer vidí v uprednostňovaní podnikov s vyššou pridanou hodnotou.

1.4. Prebisch – Singer teorém

Základnou premisou teorému je, že krajiny ktoré vyvážajú primárne suroviny sú v nevýhode v medzinárodnom obchode voči krajinám, ktoré vyvážajú priemyselné produkty. Prebisch-Singer teorém hovorí, že dôvodom tejto nevýhody je dlhodobý pokles výmenných relácií medzi krajinami vyvážajúcimi primárne suroviny a krajinami vyvážajúcimi priemyselné statky. Teda medzi krajinami periférie a centra a táto nerovnováha neblaho vplyva na exportérov primárnych surovín a samotný medzinárodný obchod len prispieva k roztváraniu nožníc medzi bohatými a chudobnými krajinami. Názov teorému sa ujal na základe na sebe nezávisle publikovaných článkov v roku 1950. V publikácii OSN uverejnil svoj článok Raul Prebisch *The Economic Development of Latin America and its Principal Problems*. Článok s podobnou problematikou publikoval aj Hans Singer v *American Economic Review* pod názvom *The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries*.

K poklesu výmenných relácií v Prebisch-Singerovom teoréme dochádza na základe nasledujúcich bodov:

- Nízka cenová elasticita dopytu (*price elasticity of demand*) po potravinách a komoditách spôsobuje, že pokles množstva dopytovaných surovín (napr. vďaka technologickému pokroku), nemôžu byť kompenzovaný poklesom cien. Respektíve objem prostriedkov, ktoré dodatočne získajú znížením cien nebude kompenzovaný vyšším dopytom po surovinách. Samozrejme ak cena strmo rastie, tak dopytovaný objem neklesá (napr. ropa).
- Dopyt po primárnych surovinách neporastie tak strmo aby vyrovnal prínosy technologického pokroku vyspelých krajín. Tento pesimistický trend bude viesť k obchodným deficitom a k oslabovaniu domácej meny (depreciácia meny¹⁸).
- Obava z multinárodných korporácií a ich monopolistickej cenovej politiky (vplyv Schumpetra).
- Organizácia pracovného trhu je poslednou významnou domnienkou Prebisch – Singerovej tézy, ktorá určuje charakter rozvoja tej, ktorej ekonomiky. V rozvinutých krajinách výnosy z rozvoja a vyššej produktivity prejavujú vo forme vyšších výnosov z faktorov, no na druhej strane rast produktivity znamená pokles cien primárnych surovín.

K zhrnutiu si požičiame myšlienku Hansa Singera. Zvýšenie produktivity súvisí s určitou technologickou evolúciou a jej ovocie môže byť rozdelené dvomi spôsobmi. Buď v podobe zvýšenia ziskov (vďaka vyššej efektívnosti, nižším nákladom) pre výrobcov alebo v podobe nižších cien pre spotrebiteľov. V rozvinutých krajinách sú spotrebiteľia primárnych surovín, naopak v rozvojových krajinách sú spotrebiteľia priemyselných produktov. Prvá skupina má to najlepšie z oboch svetov, druhá len to horšie¹⁹, ale tu už sa dostávame ku koncepciám „ekonomického imperializmu“. Zdá sa že výhody zo vzájomného obchodu medzi krajinami nie sú rozdelené rovnomerne. Otázkou je či je vôbec možné aby tomu tak bolo, resp. či je nevyhnutné sa tým zaoberať (obe krajiny si zrejme polepšia uzavretím takýchto výmen, teda dochádza k istej efektívnosti). Existuje však optimálne riešenie? Teda hlavnou úlohou je aby plody technologického progresu ostali v rozvojových krajinách ako to platí pri dnes už rozvinutých krajinách. Cieľom by malo byť reinvestovanie výnosov do týchto krajín a snaha zvyšovať reálne príjmy, nie len

¹⁸ Samovoľné znehodnocovanie meny, na rozdiel od devalvácie, ktorá je vďaka operáciám centrálnej banky.

¹⁹ Technologický pokrok, prináša zefektívnenie výroby a znižuje náklady, no na druhej strane pri nižšom dopyte po primárnych surovinách sa znižujú zisky exportérom týchto surovín. Krajiny, ktoré spotrebúvajú suroviny sú rozvinuté a naopak tie krajiny suroviny produkujú sú rozvojové krajiny.

Hans Singer nezahrnul do úvahy fakt, že technologický pokrok rovnako môže priniesť rast dopytu po primárnych surovinách.

produkcii. Avšak tu narážame na inštitucionálne problémy často spojené s krajinami tretieho sveta, ktoré potom vedú k odlivu zisku (ekonomickej renty) do bezpečia v podobe bohatých krajín.

Záver, ktorý sa utvrdil ďalšími generáciami spočíval hlavne v dvoch nezrovnalostiach²⁰. Po prvé teória bola značne neúplná, pretože sa upriamovala len na skúmanie trhu práce (prostredníctvom elasticít alebo iných nedokonalostí) a nevenovala sa dostatočne zvyšným dvom výrobným faktorom, ktorými sú kapitál a pôda. Rozvojové krajiny sa nemôžu sťažovať na nedostatok pracovnej sily (aj keď vyvstáva otázka kvalifikovanosti), ale hlavne na nedostatok kapitálu. Teda akákoľvek snaha o analýzu ekonomického rastu rozvojových krajín bez rovnocenného skúmania všetkých troch výrobných faktorov je odsúdená na neúspech. Druhou výhradou bolo, operovanie s cenami a mzdami ako navzájom nezávislými veličinami, čo kritizoval grécky ekonóm A. Emmanuel, keď uviedol, že teória sa motá v začarovanom kruhu. Keď nízke mzdy sú niekedy príčinou a inokedy následkom situácie v rozvojových krajinách.

²⁰ BROLIN, John. The Bias of the World: Theories of Unequal Exchange in History, p. 127.

2. Latinskoamerický štrukturalizmus

V predchádzajúcej kapitole sme krátko popísali myšlienky „otcov zakladateľov“ teórie závislosti (*dependency theory*) a uviedli dôvody prečo si nemôžu rozvojové krajiny hospodársky polepšiť. V nasledujúcich dvoch kapitolách rozvieme túto teóriu hlbšie. V nasledujúcom texte bude snaha ukázať ako sa vtedajšie hospodárske problémy krajín Latinskej Ameriky pokúšali riešiť domáci ekonómovia. Ich idey a myšlienky zakladajúce sa na zhoršujúcich sa výmenných reláciách (*terms of trade*) spoločne nazývame (*latinskoamerický*) *štrukturalizmus*. Ich názory zaujímali v tej dobe miernejší postoj k riešeniu problematiky ekonomického rozvoja a rastu. Na rozdiel od neomarxizmu, ktorý sa v tom čase rovnako vyvíjal, a ktorý popíšeme v nasledujúcej kapitole nešli cestou revolučnej zmeny. Medzinárodný obchod a presun kapitálu chápu ako systém, respektíve spôsob, vďaka ktorému bohaté ako aj chudobné krajiny získavajú výhody. Hlavným predmetom ich štúdií je hľadanie metódy ako tieto výhody úspešne uplatniť pre zlepšenie situácie rozvojových krajín a tiež ako rovnomerne rozdeliť v rámci celej spoločnosti, jednak medzi krajinami ako i v rámci nich.

2.1. Štrukturalizmus

Štrukturalizmus je chápaný ako smer ktorý integruje viacero spoločenských vied dohromady. Postupne sa začal rozvíjať po 2. svetovej vojne vo Francúzsku. Pôvodne sa toto slovo začalo používať vo filozofii. Neskôr sa rozšírilo hlavne v sociológii a antropológii. „V ekonómii, štrukturalizmus skúma národné hospodárstvo ako celok, kde vytvára modely ekonomických štruktúr, ktoré sú založené na rôznych kritériách štrukturácie (napríklad vzťahy medzi rôznymi skupinami v rámci spoločnosti). Umožňuje tiež agregátnu analýzu, ktorá podobne ako v prípade inštitucionalizmu, teórie J. M. Keynesa, či postkeynesiánstva nevyžaduje vyvodenie makroekonomických štruktúr zo správania jednotlivcov.“ – prebrané z knihy Dejiny ekonomických teórií od M. Sojky²¹. Medzi najznámejších predstaviteľov tohto smeru vo Francúzsku patril Francois Perroux, pričom práve na jeho myšlienky nadviazal už spomínaný Prebisch.

O podobnú syntézu sa snažil aj štrukturalizmus v Latinskej Amerike, kde medzi hlavnými autormi neboli len ekonómovia ale aj sociológovia. Štrukturalizmus, ktorý sa začal formovať v prvej polovici minulého storočia je alternatívou voči neoklasickej škole a kritikou komparatívnych výhod plynúcich z voľného obchodu. Do istej miery ide

²¹ SOJKA, Milan. Dejiny ekonomických teórií, p. 354.

o evolučný vývoj myšlienok ekonóma Prebischa, ktorý poukazoval na zhoršujúce sa výmenné relácie, ku ktorým dochádza u krajín exportujúcich prevažne primárne suroviny v dôsledku klesajúcich cien²² (pokles dopytu po týchto surovinách v dôsledku zlepšenia výrobného procesu vďaka technologickému pokroku). Prístup štrukturalistov bol neskôr implementovaný do hospodársky politik viacerých krajín Latinskej Ameriky a stal sa na istú dobu súčasťou hlavného prúdu v rámci rozvojovej ekonomiky (*development economics*).

V prvom rade ide o odlišný metodologický prístup, ktorý je založený na historicko-deduktívnej metóde²³. Celý hospodársky rozvoj chápe ako proces štrukturálnej zmeny – industrializácie ako presun pracovnej sily do odvetví produkujúcich technologicky náročnejšie statky, teda do oblastí s vyššou pridanou hodnotou, ktoré vyžadujú vzdelanejšiu pracovnú silu a vyššie mzdy. Tento prístup chápe trh ako koordinátora ekonomických záujmov, ale hospodársky rozvoj sa nemôže oprieť len o trh samotný. Úlohu štátu vidia v podobe akéhosi formovača národnej rozvojovej stratégie aj kvôli tomu, že si uvedomujú že miera ekonomického rozvoja danej krajiny závisí od postavenia voči centru – hospodársky rozvinutým krajinám. Cieľom je opäť získať väčšiu mieru samostatnosti v rámci medzinárodného spoločenstva, preto je štrukturalizmus súčasťou teórie závislosti.

Všeobecné názorové presvedčenie v období po Veľkej hospodárskej kríze nebolo naladené na kurz liberálnych ekonomických konceptov. Na vlne populárneho Keynsa sa zviezol aj prístup štrukturalistov. Ďalším významným prvkom bola konzistentnosť s vtedajšou rozvojovou ekonómiou. Vďaka koreňom, z ktorých pochádzala dokázala reagovať na aktuálne problémy mnohých krajín ako napríklad navrhovaná politika nahrádzania dovozu (*import substitution industrialization, ISI*) uplatňovaná v 50. rokoch.

Hlavným rozdielom medzi pôvodnou myšlienkou Prebischa - skúmanie závislosti medzi krajinami vyvážajúcimi primárne suroviny a krajinami priemyselnými nahradil záujem o skúmanie krajín s rôznymi stupňami industrializácie resp. technologického pokroku²⁴. Technologický pokrok sa stal kľúčovým prvkom, ktorý rozhodoval o potenciálnom hospodárskom úspechu krajín. Rovnako ako spôsob akým krajiny skrz

²² Množstvo štúdií empiricky skúmali tento trend avšak neprišli k jednoznačnému záveru. V dlhom období by mali ostať výmenné relácie konštantné, čo síce nepotvrďuje Prebishovu hypotézu, ale rovnako ani teóriu komparatívnych výhod, kde by sa výmenné relácie rozvojových krajín mali zlepšiť.

BRESSER – PEREIRA, Luiz C. *After Structuralism, a Development Alternative for Latin America*, str. 5.

²³ BRESSER – PEREIRA, Luiz C. *Structuralist Macroeconomics and New Developmentalism*, str. 2.

²⁴ VERNENGO, Matias. *Technology, Finance and Dependency: Latin American Economy in Retrospect. Review of Radical Political Economy*, 2004, Vol. 38, No. 4, str. 11.

svoju hospodársku politiku podporujú priemysel, inovácie a rozvoj. Toto tvorí hlavnú agendu štrukturalizmu. Štrukturalizmus leží medzi neomarxizmom (ktorému sa z časti venujeme v nasledujúcej kapitole) a neoklasickou školou²⁵, ktorej hlavnou metódou je marginalizmus (porovnávanie hraničných hodnôt). Na jednej strane štrukturalizmus nechápe trhové ceny ako stelesnenú prácu²⁶. Trhové ceny sú vytvárané na základe „postavenia“ jednotlivých sociálnych aktérov/výmenných strán. Paradigmy dokonalej konkurencie sú nahradené rozdielnou vyjednávacou silou, ktorá vplýva na stratégiu hráčov na trhu (do istej miery ide o inšpiráciu sa americkým inštitucionalizmom).

Di Filippo²⁷ zhrnul základné vplyvy, ktoré sú dôležité pri skúmaní tejto teórie. Dôležité je rozlíšenie medzi vládou (*government*) a štátom (*state*). Štát je chápaný ako inštitúcia, ktorá vytvára a dohliada na pravidlá hry na rozdiel od vlády, ktorá je strategickým ekonomickým hráčom na trhu. Krátkodobo, rozdelenie príjmov je ovplyvnené daňami a transfermi. Z dlhodobého hľadiska vláda vplýva na rozdelenie špecifických tovarov ako sú zdravotná starostlivosť, vzdelanie a pod. Za druhé sa štrukturalizmus zaoberá rozdelením príjmov medzi skupinami v závislosti na vlastníctve výrobných faktorov (*functional distribution of income*). Toto rozdelenie má vplyv na rozvrstvenie príjmov v rámci jednotlivcov, respektíve domácností.

2.2. Hospodárska politika

Osvaldo Sunkel pomenúva hlavné problémy²⁸, s ktorými v prvotných fázach ekonomického rozvoja musia rozvojové krajiny zápasiť. Základ hospodárstva tvorí poľnohospodárstvo. Postupne s urbanizáciou krajiny a populačným rastom sa dostáva na vedľajšiu koľaj a nestačí dostatočne vytvárať nové pracovné miesta. Štruktúra zahraničného obchodu je typicky zameraná na vývoz primárnych surovín (stupeň koncentrácie primárnych surovín na exporte rastie). Postupná industrializácia, ktorá sa v krajinách začne rozvíjať prináša zmeny pomaly. Krajiny v tomto štádiu sú náchylné na výkyvy vo svetovom obchode. V rámci toho ešte vystupuje vláda, so svojimi zásahmi do hospodárstva. Na jednej strane pôsobí ako finančný prostredník, ovplyvňuje mieru investícií a tým pádom rozvoj privátneho sektoru. Ďalej pôsobí ako ústav, ktorý rozdeľuje

²⁵ Solowov rastový model už pracuje s technologickým pokrokom i keď zatiaľ len ako s exogénnym parametrom.

²⁶ Tento koncept pôvodne rozpracoval Ricardo, a až neskôr naň nadviazal Marx.

²⁷ DI – FILIPPO, Armando. Latin American Structuralism and Economic Theory. *CEPAL Review*, 2009, Vol. 98, No. 8, str. 181.

²⁸ SUNKEL, Osvaldo. National Development Policy and External Dependence in Latin America. *Journal of Development Studies*, 1969, Vol. 6, No. 1, str. 28.

príjmy medzi svojich občanov (transfery) a v neposlednom rade pôsobí ako verejný investor napr. výstavbou infraštruktúry.

Po vzore rozvinutých krajín, ktoré čerpali značnú časť bohatstva z rozvinutého priemyslu jedným z riešení mala byť industrializácia, ktorá sa stala synonymom pre ekonomický rast. Dôležitým faktorom je hospodárska politika vlády, ktorá musí vytvoriť podmienky na jej umožnenie. Ako sme už spomenuli štrukturalisti chápu vládu ako dôležitého hráča na trhu. Dokonca mu prisudzovali úlohu priamo sa podieľať na industrializácii, teda nie len v podobe ochranných opatrení. Hlavne kapitálovo náročné projekty napríklad rozvoj infraštruktúry alebo ťažký priemysel mali byť súčasťou štátnych podnikov. Výstižne danú problematiku vyjadruje nasledovný citát: „*Od čias Veľkej hospodárskej krízy medzi 30. až 60. rokmi bol neoklasický pohľad zatlačený do defenzívy a Keynesiánska makroekonómia spolu s „big-push teóriami”²⁹ prešla do ofenzívy. Latinskoamerický štrukturalizmus bol súčasťou tohto procesu. Išlo o vetvu big-push teórií, ktoré v dlhom období mali sklon k Marxizmu a v krátkom období ku Keynesovi*³⁰.“

Zrejme aj to je jedným z dôvodov prečo sa neskôr tieto a podobné ekonomické teórie priradili skôr k radikálnej ekonómii. V tom čase v celej ekonomickej obci nastal silný konsenzus odmietania princípu *laissez faire*. Teda snahy, ktoré viedli k zmiešanej ekonomike a silným postavením štátu. Podobné názory ovplyvnili aj štrukturalizmus a nim navrhovanú hospodársku politiku. Jedným z nich bola aj politika nahrádzania dovozu (ISI), ktorá bola hojne využívaná v tomto regióne.

2.3. Politika nahrádzovania dovozu

Snaha nahradzovať dovoz a podporiť domácu produkciu skrz industrializáciu bol hlavný cieľ hospodárskej politiky mnohých štátov Latinskej Ameriky v období 50. až 60. rokov minulého storočia. ISI bol pokus ako sa sťať menej závislým od okolitého sveta. Primárne suroviny a poľnohospodárske produkty boli príliš náchylne na hospodárske výkyvy priemyselných krajín, čo zapríčinilo kolísanie exportu. Na druhej strane aj v období mimo kríz dopyt po týchto produktoch stagnoval, resp. pri najlepšom rástol

²⁹ Teória v rámci rozvojovej ekonómie, kde len investície vo veľkých „komplexe“ dokáže prevýšiť sociálne benefity nad nákladmi. Typicky veľké infraštruktúrne projekty, kde vláda má hlavné slovo.

³⁰BRESSER – PEREIRA, Luiz C. After Structuralism, a Development Alternative for Latin America, p. 5; Originálne znenie citácie: „*Since the Great Depression neoclassical views were in the defensive, while Keynesian macroeconomics and big push development economics were in the offensive from the 1930s till the 1960s. The structuralist Latin American development economics was part of this movement. It was a branch of the big-push theories, to which it was added a Marxist pitch for the long run, and a Keynesian one for short-run macroeconomics*“.

pomalšie ako po iných statkoch. Takéto vyhliadky spolu s sociologickými trendmi v regióne prinútili ekonómov hľadať riešenie práve v ISI. Podobnú fázu v minulosti prekonal i Európske krajiny aby podporili domáce investície³¹. Pre krajiny vyvážajúce primárne suroviny, bola jednoznačná snaha vytvoriť podmienky pre domácu produkciu dovtedy dovážaných produktov. V celom procese mal významnú úlohu štát, ktorý ako tvorca pravidiel sa aktívne podieľal na ochrane priemyslu. Medzi ekonómami prevládal názor, že ISI prinesie krajinám ekonomický rast, ktorý by dokázal vyrovnať populačnú explóziu v regióne. Ďalším dôvodom bola snaha zaistiť si istú mieru samostatnosti v rámci svetovej ekonomiky a vyhnúť sa závislosti od výkyvov v hospodárstve vyspelejších krajín. Hlavnými prostriedkami ISI ako ich zhrnul Baer³² boli:

- Ochranné clá v snahe obmedziť dovoz tovarov, ktoré by mohli byť produkované doma.
- Výhody pre domáce i zahraničné firmy dovážajúce kapitálové statky (*capital equipment*) pre novovznikajúci priemysel.
- Špeciálne dovozné výmenné kurzy pre suroviny a medziprodukty.
- Výstavba priemyselnej infraštruktúry.
- Priame zainteresovanie sa štátu vo vybraných odvetviach (napr. ťažký priemysel).

Istú úlohu hrala aj spoluúčasť zahraničného kapitálu, i keď netvoril viac ako 10 percent celkových investícií. Jeho účelom bolo získať potrebné know-how a technickú podporu, hlavne v oblasti ťažkého priemyslu, ktorý vznikol za silnej podpory jednotlivých vlád.

Podarilo sa docieľiť aby podiel priemyslu na hrubom domácom produkte prevýšil poľnohospodárstvo. Rovnako sa na krátky čas podarilo naštartovať reálny ekonomický rast, ktorý sa ale nepodarilo udržať. Dlhová kríza ktorá vypukla v Latinskej Amerike v 70. rokoch znemožnila zachovanie tejto hospodárskej politiky.

Kritici³³ upozorňujú, že krajiny napriek ISI nekoncentrovali podporu do tých sektorov, kde dosahovali najväčšiu komparatívnu výhodu aby maximalizovali celkový výstup. Teda latinsko-americké krajiny mali využiť svoju špecializáciu sa na primárne suroviny, resp. na zefektívnenie ich produkcie. Politika, ktorá sa použila na podporu

³¹ BAER, Werner. Import Substitution Industrialization in Latin America: Experiences and Interpretations. *Latin American Research Review*, 1972, Vol. 7, No. 1, str. 95.

³² BAER, Werner. Industrialization in Latin America: Successes and Failures. *Journal of Economic Education*, Vol. 15, No. 2, str. 125.

³³ BAER, Werner. Import Substitution Industrialization in Latin America: Experiences and Interpretations. *Latin American Research Review*, 1972, Vol. 7, No. 1, str. 102.

nových priemyselných sektorov napr. v podobe nadhodnotenej meny, uškodila dovedy konkurencieschopným sektorom – poľnohospodárstvu.

2.4. Kritika teórie z pohľadu súdobej ekonómie

V prvotných úvahách mala ISI prispieť k zastaveniu odčerpávania prebytkov z rozvojových krajín do rozvinutých. Rýchla cesta industrializácie doplnená o ochranu trhu mala viesť k uchovaniu týchto prebytkov v domácej ekonomike a z dlhodobého hľadiska jej tým pomôcť rásť a dosiahnuť úroveň bohatých krajín. Ako sme už spomínali silným (politickým) argumentom bola snaha o väčšiu samostatnosť a sebestačnosť, ktoré mali viesť k zlepšeniu hospodárstva, hlavne k riešeniu problémov s nezamestnanosťou a s ňou spojenou populačnou explóziou.

Little, Scitovski a Scott³⁴ pomenúvajú hlavné príčiny neúspechu ISI. Jedným z rušivých elementov bol samotný vplyv štátu, ktorý z veľkej miery rozhodoval o alokácii voľných zdrojov a investíciách. Táto taktika musela zákonite viesť k rozmachu minimálne byrokracie, s ktorou sú ruka v ruke spojené vyššie transakčné náklady v podobe neistoty a korupcie. Zvýšená ochrana domáceho trhu pomocou ciel a tarifou priniesla nadhodnotenie výmenného kurzu, čo sa ukázalo ako nevýhoda pri exporte v podobe nižších ziskov. Samotná industrializácia poškodila poľnohospodárstvo, v ktorom majú rozvojové krajiny komparatívnu výhodu. Obmedzenie voľného obchodu len zvýšilo ceny priemyselných statkov nevyhnutých k agrárnej produkcii. Poľnohospodári boli takto nútení zaobstarávať potrebné vybavenie na domacom trhu, ale za vyššie ceny, čím vlastne dochádzalo k presunu ziskov z poľnohospodárstva do priemyslu. Obe tieto politiky viedli k oslabovaniu komparatívnych výhod na poli primárnych surovín. Ochrannárska politika viedla k notoricky známemu faktu – nižšej (hospodárskej) efektívite novo vznikajúcemu priemyslu. Na jednej strane dopyt po dovoze spotrebných statkoch vďaka clám poklesol, na druhej strane kapitálové statky boli importované a domáca ekonomika tieto vstupy pretvárala na finálne statky. Ceny takto vyrobených statkov boli vyššie ako v čase relatívne voľného obchodu. Postupne to viedlo opäť k závislosti na rozvinutých krajinách, teda cieľ sa nenaplnil. Nakoniec priemysel nemohol z dlhodobého hľadiska rásť rýchlejšie ako domáci dopyt a vďaka neefektívnej výrobe sa nemohol spoľahnúť na export vyrobených statkov. Hore spomenuté námietky k tejto teórii museli jednoznačne viesť ich neskoršiemu opusteniu a vráteniu sa späť k uvoľneniu voľného obchodu s okolitým svetom.

³⁴ LITTLE, Ian M. D. – SCITOVSKY, Tibor – SCOTT, Maurice F. Industry and Trade in some Developing Countries: A Comparative Study, str. 59.

Implikácie z tejto kritiky sú nasledovné: Krajiny by mali znížiť svoj prínos v procese industrializácie. Celkovo je dôraz kladený na vytvorenie slobodnejšieho tržného prostredia, teda zredukovať obmedzenia na dovoz a ustáliť výmenný kurz (devalvácia). Namiesto vytvárania umelého domáceho trhu navrhuje Schmit³⁵, v prípade keď v odvetví súkromné náklady (*private costs*) prevýšia spoločenské náklady (*social costs*), teda keď vznikajú pozitívne externality, ísť cestou podpory týchto odvetví formou subvencií.

Podobné odporúčania sú ovplyvnené hlavne neoklasickou školou ekonomického myslenia. Tieto opatrenia boli nakoniec aj implementované, potom čo niektoré krajiny museli prijať pomoc od Medzinárodného menového fondu na odvrátenie dlhovej krízy v 80. rokoch. Na druhej strane nájdú sa aj odporúčania (časti z nich sa venujeme v nasledujúcej kapitole), ktoré navrhujú väčšie zainteresovania sa štátu. Za hlavné problémy považujú štruktúru spoločnosti – „triedne boje“.

ISI sa ukázala ako nevhodné riešenie. Pričom sa objavili silná kritika z rôznych (ekonomických) myšlienkových prúdov. Odhliadnuc od rozdielných príčin neúspechu politiky ISI jej prínos je nasledovný: nízka efektivita priemyslu priniesla vyššie ceny produkovaných statkov (samozrejme v porovnaní s dovtedy dovážanými statkami). Toto tvrdenie sa dá dokumentovať pomocou nominálnej miery ochrany. Nominálna miera ochrany vyjadruje percentuálne o koľko je cena statku vyššia v danej krajine ako (trhová) svetová cena. V poslednej dobe sa ekonómovia snažia dosah ochranárskych politík v podobe ciel hodnotiť cez efektívnu mieru ochrany (*effective rate of protection*, ERP). ERP (v %) získame ako podiel domácej pridanej hodnoty (DVA) zvýšenej vďaka ochranárskej politike s pridanou hodnotou na medzinárodnej úrovni (WVA):

$$ERP = \left[\frac{DVA}{WVA} - 1 \right] * 100$$

Krajiny Latinskej Ameriky mali počas uplatňovania ISI vysokú mieru ochrany domáceho trhu, čo dokazuje aj nasledujúca tabuľka, ktorá rozdeľuje dovážané statky na tri kategórie: spotrebné statky, medziprodukty a kapitálové statky, Ako sme spomínali vyššie cieľom bola snaha vyrábať finálne produkty v domácich fabrikách, preto boli najvyššie clá uvalené práve na dovoz týchto produktov – tento záver potvrdzujú vybrané dáta z Argentíny a Brazílie.

³⁵ SCHMITZ, Hubert. Industrialization Strategies in Less Developed Countries: Some Lessons of Historical Experience. *Journal of Development Studies*, 1984, Vol. 21, No. 1, str. 29.

Krajina	Rok	Spotrebné statky	Medziprodukty	Kapitálové statky
Argentína	1958	164	167	133
Brazília	1966	230	68	31

Zdroj: Little, I.; Scitovsky, T.; Scott, M., *Industry and Trade in Some Developing Countries: A Comparative Study*, p. 174

Baer poukazuje na vzniknutú situáciu v LA krajinách, čo potvrdzuje fakt, že v krajinách došlo k poklesu exportu, pričom dôvodom bola nižšia konkurencieschopnosť: „V krajinách LA efektívna miera ochrany pre spotrebné (finálne) statky bola omnoho vyššia než pre medziprodukty alebo kapitálové statky. Takáto vysoká ERP eliminovala pohnútky k rastu efektívnosti výroby a znemožnila vyrovnáť náklady produkcie na medzinárodnú úroveň³⁶.“

Významným problémom bol export priemyselných produktov, ktorý sa napriek industrializácií neoživil (naďalej pozostával z primárnych surovín). Bear poznamenáva, že ISI nevedla krajiny Latinskej Ameriky k väčšej miere nezávislosti od vyspelých krajín ako bolo pôvodne cieľom, ale len menila štruktúru väzieb s týmito krajinami. Namiesto dovozu finálnych spotrebných statkov sa zdroje míňali na dovoz kapitálových statkov a surovín potrebných pre novo vznikajúci priemysel. Postupne sa teda LA dostávali do väčšej závislosti ako pred tým a dosahovaný cieľ stratégie bol v rozpore s pôvodnými plánmi na dosiahnutie vyššej miery nezávislosti.

Argumenty ochrany národného trhu v dlhom období prestávali platiť a viedli k nižšej efektívnosti ako keby neexistovali. Sprievodným javom podobných politík je dobývanie renty (*rent-seeking*), cez ovplyvňovanie inštitúcií v prospech určitých záujmových skupín. Vyhľadávanie renty sa prejavuje tým viac, čím je štát ako tvorca pravidiel slabší.

Najsilnejším dôvodom prečo muselo byť upustené od podobnej politiky bol problém chronických deficitov³⁷ (keynesiánsky efektívny dopyt, ktorý nebol dopĺňaný vhodnou makroekonomickou teóriou), ktoré vyvolali fiškálne problémy mnohým krajinám. Dlhová kríza spôsobila, že hoci predchádzajúce obdobie bolo spojené s rastom ekonomiky

³⁶ BAER, Werner. *Import Substitution Industrialization in Latin America: Experiences and Interpretations. Latin American Research Review*, 1972, Vol. 7, No. 1, str. 104; Originálne znenie citácie: “In a number of Latin American countries the effective tariff on consumer goods was found to be much higher than for intermediate or capital goods.²⁴ Such high levels of effective protection eliminate incentives to increase production efficiency and make it difficult to bring the cost of production o international levels. “

³⁷ VERNENGO, Matias. *Technology, Finance and Dependency: Latin American Economy in Retrospect. Review of Radical Political Economy*, 2004, Vol. 38, No. 4, str. 12.

a približovaním sa krajinám centra, nasledujúce dve dekády boli poznačené stagnáciou, ktorá sa označuje aj za stratenú dekádu, kedy krajiny boli nútené prijať pomoc od medzinárodných inštitúcií.

Štrukturalizmus sa vďaka svojej neochote alebo neschopnosti prispôbiť sa novým podmienkam vytratil z mainstreamu (resp. Solowov model ekonomického rastu vyplnil medzeru v rámci neo-klasického prístupu k všeobecnej rovnováhe). Postupne sa táto teória stala radikálnejšou, respektíve presunula sa medzi ostatné sociálne vedy ako napríklad sociológia.

3. Neomarxistická politická ekonómia

V minulých kapitolách sme popísali vývoj teórie závislosti z pohľadu štrukturalizmu, ktorého hospodárske odporúčania boli aplikované v praxi. V nasledujúcej kapitole rozoberiem hlavný vplyv predstaviteľov neomarxistickej politickej ekonómie ku koncepcií ekonomického rozvoja. Táto škola patrí na okraj ekonomického myslenia a jej závery sú len teoretické a v dnešnej dobe nenájdeme ich uplatnenie v reálnej hospodárskej politike.

3.1. Vplyv Karla Marxa

Karol Marx formuloval svoju teóriu počas devätnásteho storočia, kde poukázal na konflikty medzi vlastníkmi kapitálu a nepriviligovanými vrstvami, ktoré budú viesť k sociálnej revolúcií a vzniku nového spoločenského zriadenia. Základ marxizmu tvorí pracovná teória hodnoty, ktorú čiastočne prevzal od Davida Ricarda. Pomocou tejto teórie ukázal, že len práca vytvára hodnotu (vďaka tomuto príspevku, ho možno zaradiť medzi jedného z posledných klasických ekonómov). Marx rozdeľuje medzi prácou (*labor*) a pracovnou silou (*labor power*). Pracovnú silu možno definovať ako schopnosť jednotlivca prispieť k produkčnému procesu. Ide teda o komoditu v podobe mentálnej a fyzickej schopnosti jednotlivca, ale aj jeho času, ktorú si za mzdu kupuje zamestnávateľ³⁸. Na druhej strane je práca v podobe hodnoty, ktorú jednotlivec vytvorí. Hlavnou myšlienkou celej Marxovej teórie bolo tvrdenie, práca (hodnota), ktorú vyprodukuje jednotlivec je väčšia ako jeho pracovná sila (mzda), čím dochádza ku „*vykorisťovaniu*“, tzv. nadhodnote. Marx považoval zisk za nadhodnotu, ktorú získava majiteľ výrobných faktorov na úkor jeho zamestnancov. Časom prešla jeho teória značným vývojom, jednak v politickej rovine, ale aj v rovine odbornej – ekonomickej a sociologickej.

3.2. Neomarxizmus

Neomarxizmus ako myšlienkový smer sa začal formulovať počas minulého storočia. Veľký vplyv na túto školu mala kríza v 30. rokoch. Väčšina autorov tohto smeru sa snažila zmeniť pohľad na myslenie Karla Marxa a snažili sa vytvoriť alternatívu voči marxizmu uplatňovaného vo Východnom bloku. Nejedná sa teda o autorov z bývalých

³⁸ BOWLES, Samuel – GINTIS, Herbert. The Problem with Human Capital Theory – A Marxian Critique. *The American Economic Review*, 1975, Vol. 65, No. 2, str. 76.

totalitných krajín, ale autorov ktorí pôsobili hlavne v USA. Medzi hlavné prínosy patrí rozpracovanie koncepcie monopolného kapitalizmu vďaka prácam Paula Sweezyho a už spomínaný prínos v k teórii závislosti.

Neomarxizmus vychádza z Marxovej politickej ekonómie a dopĺňa teóriou závislosti tým, že sa snaží aplikovať myšlienky marxizmu na globálne ekonomické podmienky. Zaoberá sa vzťahmi medzi krajinami, podobne ako vzťahy medzi spoločenskými triedami riešil vo svojom diele Marx. Snaží sa poukázať ako má rozširujúca prepojenosť sveta negatívny vplyv na rozvoj chudobných krajín. Tieto myšlienky boli populárne v 60. a 70. rokoch, dnes s rýchlym hospodárskym rozvojom ázijských krajín tieto myšlienky upadli do histórie. Dovtedajšie prístupy v teórii závislosti chápe ako statické a idealistické, ktoré nerešpektuje problémy medzi spoločenskými triedami³⁹. Hlavnými predstaviteľmi, ktorých dielo v rámci neomarxistickej školy súviselo s teóriou závislosti sú ekonómovia Andre Gunder Frank a Arghiri Emmanuel.

3.3 Teória závislosti a materializmus

Najskôr musíme popísať spor, ktorý vznikol medzi ekonómami, či teória závislosti má spoločnú ideologickú základňu ako Marxova teória, respektíve či z nej vychádza a dopĺňa ju o nové prvky, s ktorými Marx vo svojej dobe nebol konfrontovaný alebo ide len o dve podobné ekonomické koncepcie, ktoré sa však neprelínajú. Podobné otázky sa pokúsil zodpovedať americký ekonóm Weeks⁴⁰. Obe teórie sa snažia analyzovať dôvody nerovnomerného hospodárskeho rozvoja medzi krajinami. Inak povedané príčiny chudoby a bohatstva. Rovnako poukazujú na „geografický charakter“⁴¹ rozdelenia miery bohatstva (prosperujúca Európa a Severná Amerika voči zvyšku sveta), ktorý pramení z akumulácie kapitálu. Významný neomarxistický ekonóm Paul Baran popisuje nerovnováhu bohatstva medzi krajinami vo svojom diele *The Political Economy of Growth* (knihy vyšla sedem rokov po uverejnení práce Prebisha, avšak nie je v nej odkaz na jeho dielo⁴²).

Podľa Weeksa teória závislosti správne vysvetľuje rozdelenie sveta na rozvojové a rozvinuté krajiny, vďaka hypotéze, že terajšie rozvinuté krajiny dosiahli tento pokročilý

³⁹ CHILCOTE, Ronald H. Issues of Theory in Dependency and Marxism. *Latin American Perspective*, 1981, Vol. 8, No. 3-4, str. 6.

⁴⁰ WEEKS, John. The Difference between Materialist Theory and Dependency Theory and Why They Matter. *Latin American Perspectives*, 1981, Vol. 8, No. 3-4, str. 118

⁴¹ Pôvodne Marx predpokladal triednu revolúciu v kapitalistických krajinách, ale opak sa stal pravdou, väčšina revolúcií prišla v krajinách, kde obyvateľstvo bolo len minimálne zastúpené v priemysle, teda kde nebola tzv. robotnícka trieda.

⁴² Danú skutočnosť pozoroval: VERNENGO, Matias. Technology, Finance and Dependency: Latin American Economy in Retrospect. *Review of Radical Political Economy*, 2004, Vol. 38, No. 4, str. 5.

stupeň rozvoja vďaka odčerpaniu zdrojov krajinám rozvojovým a tento nerovnomerný rozvoj stále pokračuje. Nepozdáva sa mu ako môže teória závislosti predpokladať, že tok kapitálu pôjde aj opačným smerom, pokým doteraz tomu tak nebolo. Tieto závery vznikajú z nedostatočného pochopenia akumulácie kapitálu a neschopnosti analyzovať spoločenské konflikty. Na rozdiel od toho materialistická teória spája akumuláciu, respektíve presun kapitálu medzi krajinami ako jav, ktorý nemôže byť výhodný pre obe strany, pretože stelesňuje len záujmy vládnucej spoločenskej triedy. Historický materializmu, teda teóriu striedania spoločenských tried je rozoberaný v rámci teórie závislosti len veľmi okrajovo ako jedno z východísk zo závislosti medzi krajinami. Z dnešného ekonomického bádania tento koncept stratil svoju relevantnosť.

3.4. Vzťah metropola – satelit

Podobne ako Prebisch rozpracoval teóriu závislosti aj americký ekonóm Frank v práci *The Development of Underdevelopment*. Jeho teória síce viedla k podobným záverom, ale rozoberá odlišné príčiny. Podľa neho rozvinutosť krajiny je daná historicky rovnako ako ekonomicky vzťah metropola – satelit. Uvádza niekoľko hypotéz, ktoré poukazujú na daný jav. Krajiny Latinskej Ameriky mali najlepšie hospodárstvo v čase, keď väzby na rozvinuté krajiny boli najslabšie. Poukazuje na historické udalosti ako boli vojny a Veľká hospodárska kríza, vďaka ktorým došlo k poklesu vzájomného obchodu a investíciám medzi „centrom“ a jeho satelitmi. Napriek tomu spomínané krajiny zaznamenali ekonomický rast. Po čase keď sa situácia v centre zlepšila a opäť sa obnovili obchodné a investičné väzby, nastáva kríza v príslušných satelitoch a predchádzajúci ekonomický úspech nahradí stagnácia.

3.5. Arghiri Emmanuel

Ekonóm Arghiri Emmanuel veľkú časť svojho života prežil mimo rodného Grécka odkiaľ odišiel do Afriky kde pozoroval priepastné mzdové rozdiely medzi domácimi Afričanmi a kolonizátormi z Európy, ktoré sa neskôr snažil vysvetliť vo svojich prácach, kde bol rovnako ovplyvnený Marxovou teóriou.

Hlavným prínosom gréckeho ekonóma Emmanuela bola teória nerovnomernej (obchodnej) výmeny (*unequal exchange*), ktorá sa zaoberala hlavne prácou ako výrobným faktorom. Snažil sa odhaliť priepastné mzdové rozdiely medzi krajinami rozvojovými a hospodársky rozvinutými. Vychádzal z Marxistickej pozície, že mzdy nie sú držané na

existenčnom minime (*subsistence wage*) – miere pri ktorej zamestnanci dokážu užiť seba a svoju rodinu, vďaka populačným tlakom (zvyšovaniu sa ponuky práce vďaka rastu populácie) ako chápali napríklad Thomas Malthus (populačný zákon) alebo Ricardo (železný zákon mzdový), ale sú ovplyvňované „historickými a morálnymi elementmi“. Teda mzdy sú globálne nezávislé veličiny⁴³.

Emmanuel nesúhlasil s dovtedy zaužívanou ekonomickou teóriou medzinárodného obchodu – Hackscher-Ohlinov teorém, ktorý popisuje ako dochádza k del'be práce a medzinárodnému obchodu. Model nepredpokladá mobilitu výrobných faktorov medzi krajinami. Výsledkom tejto teórie je, že vďaka voľnému medzinárodnému obchodu dôjde k optimálnym a vyrovnaným cenám výrobných faktorov. Krajiny sa teda budú špecializovať na produkciu statkov, ktoré využijú ten výrobný faktor, ktorého má krajina najviac. (Napríklad USA, ktoré má dostatok kapitálu bude exportovať kapitálovo náročné statky, pričom Bangladéš, ktorý má dostatok pracovnej sily bude exportovať statky náročné na prácu.) Jednotlivci a firmy sa vždy rozhodnú vyrábať taký statok, ktorý minimalizuje ich náklady preto budú voliť výrobu statku s výrobným faktorom, ktorého je v krajine najviac (a teda bude pre nich najlacnejší). To či sa cena jednotlivých faktorov zmení závisí od toho či sa zmení jednotlivé množstvo výrobných faktorov. Teda nedôjde len k rovnováhe cien jednotlivých tovarov ale aj k rovnováhe cien výrobných faktorov, keďže ako sme spomenuli nepredpokladáme mobilitu výrobných faktorov (hlavne kapitálu), krajiny nebudú vyvážať/dovážať kapitál, ale len finálne statky.

Hackscher – Ohlinov teorém nezodpovedá realite (ani historickým skúsenostiam), pretože kapitál je dostatočne mobilný a v reálnom svete sa „prelieva“ medzi krajinami. Kritika, ktorú priniesol Emmanuel hovorí, že mzdy neklesajú alebo nerastú v závislosti na prírastku alebo úbytku pracovníkov na jednotku kapitálu, respektíve miera výnosnosti sa nemení v závislosti na množstve kapitálu na jedného obyvateľa v krajine. Tým pádom z podobnej výmeny neplynú žiadne výhody pre obchodujúce krajiny, zvlášť pre jej obyvateľov.

Emmanuel nesúhlasí s tvrdením, že mzdy vznikajú na základe dohody v trhových podmienkach (tak ako s tým nesúhlasil Marx⁴⁴). Rovnako nesúhlasil s tým, že voľný obchod vytvára rovnováhu v podobe pomerov medzi krajinami v rámci výrobných

⁴³ BROLIN, John. *The Bias of the World: Theories of Unequal Exchange in History*, str. 175.

⁴⁴ „Robotníci sú síce *slobodný* a môžu uzatvárať dobrovoľné zmluvy avšak podľa Marxa ide len o *fikciu*... Musia vstúpiť do pracovného pomeru jednoducho preto, že nemajú žiadne nástroje, pôdu... Marx popisuje, že tento stav nastal ako výsledok dlhotrvajúceho historického procesu – pôvodná akumulácia kapitálu“ – tzv. historické a morálne elementy podľa Emmanuela.
Holman, Robert. *Dějiny ekonomického myšlení*, str. 141.

faktorov, ale krajiny môžu meniť tieto pomery tak aby spĺňali ich orientáciu v medzinárodnom obchode.

Emmanuel nahradil predpoklady Heckscher-Ohlinovho teorému a formuloval vlastnú teóriu nerovnej výmeny (*unequal exchange*). Pôvodné predpoklady boli, že mzdy sú ovplyvňované trhom (*teória hraničnej užitočnosti*) a neexistenciu mobility výrobných faktorov nahradil predpokladom⁴⁵, kde mzda je determinovaná inštitucionálne, konkrétne vzťahmi medzi jednotlivými triedami v spoločnosti v rámci krajiny (podobne uvažovali aj latinskoamerický štrukturalisti). Súhlasil s tým, že relatívne vysoká miera mobility kapitálu prinesie globálne rovnovážnu mieru výnosnosti avšak takmer neexistencia mobility pracovnej sily zapríčiňuje nerovnováhu medzi mzdami v rôznych krajinách.

Vo svojej teórii nerovnej obchodnej výmeny predpokladal globálnu rovnovážnu mieru výnosu, pričom zhoršujúce sa výmenné relácie popísal ako exogénny rast miezd robotníkov, čo bolo inšpirované Marxom. Teda mzdy sú determinované historickými a morálnymi faktormi. Bohužiaľ autor už nerozoberá aké historické príčiny spôsobili, v rozvojových krajinách sú mzdy podstatne nižšie ako inde vo svete.

3.6. Teória rozvoja

Pokiaľ by sme chceli hľadať prienik tém s inými ekonomickými školami, ktoré Emmanuelova teória „*unequal exchange*“ priniesla, tak ich nenájdeme medzi klasickou ekonómiou⁴⁶(v zmysle teórie hodnoty) a ani medzi neo-klasickou školou. Podľa Brolina má jeho teória bližšie skôr k post-keynesiánstvu⁴⁷. V tejto práci, ale rozoberáme prínos v oblasti teórie závislosti. Na rozdiel od predchádzajúcich autorov, ktorí chápali závislosť medzi krajinami v podobe výmenných relácií (*terms of trade*), Emmanuel vidí problém v rozdielnych mzdových úrovniach, ktoré spôsobujú nerovnomerný rozvoj. Teda dva dôležité faktory, ktoré spôsobujú priepastný rozdiel medzi krajinami sú pohyb kapitálu a medzinárodná deľba práce (na rozdiel od hlavného prúdu ekonomického myslenia, kde tieto dva faktory sú významné pre hospodársky rozvoj), respektíve tieto faktory doslovne blokujú rozvoj krajín tretieho sveta⁴⁸.

Väčšina rastových modelov je založená na miere úspor ktoré sa následne investujú do domácej ekonomiky a tým zvyšujú bohatstvo danej spoločnosti. Voči tomuto chápaniu

⁴⁵ EMMANUEL, Arghiri. *Unequal Exchange Revisted*, str. 35.

⁴⁶ Napriek tomu, že Emmanuel je považovaný za neomarxistu, ktorí nadväzujú na Karola Marxa a tým pádom aj na klasickú ekonómiu.

⁴⁷ BROLIN, John. *The Bias of the World: Theories of Unequal Exchange in History*, str. 205.

⁴⁸ EMMANUEL, Arghiri. *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*, str. 371.

rozvoja argumentoval Emmanuel, že na jednej strane dochádza k zlepšovaniu životnej úrovne, avšak nedochádza k rozvoju hospodárstva, pretože úspory (aj popri existenčnom minime) sú premenené na investície mimo domácu ekonomiku. Za predpokladu „relatívne“ voľného pohybu kapitálu sa investície alokujú v rozvinutých krajinách. Príčinou, ktorá to spôsobuje je podľa Emmanuela fakt, že v rozvinutých krajinách sú vyššie mzdy a teda aj vyššia miera spotreby. Investorom sa oplatí umiestniť svoj voľný kapitál do miest, kde je vyššia spotreba, teda lepšie príležitosti, že ich statky si niekto kúpi. Obyvatelia rozvojových krajín prevažne dostávajú mzdu na „úrovni prežitia“ a teda nemajú zdroje na kúpu iných ako elementárnych statkov. Toto je dôvod prečo investori neinvestujú do týchto krajín, pretože v nich neexistuje trh - dopyt po ich produktoch. Teda investície v rozvinutom svete sú ziskovejšie a preto je logické, že aj úspory v rozvojových krajinách neostávajú doma. Emmanuel tvrdí, že kapitál neprieká z krajín s vysokými mzdami do krajín s nízkymi, ale opačne.

Samozrejme možno namietnuť, že existujú určité druhy priemyslu ako napríklad odevný priemysel, ktorý sa rozvíja v rozvojových krajinách. Avšak ide skôr o výnimku, pretože podľa Emmanuela investičné príležitosti sú rastúcou funkciou veľkosti a (budúcemu) rastu trhu, ktorý samozrejme závisí od úrovne miezd. Toto je dôvodom, prečo kapitál obchádza krajiny s nízkymi mzdami. (Osobne si myslím, že tento argument je veľmi nešťastný. Veľkosť trhu nutne nemusí súvisieť s úrovňou príjmu aktérov na danom trhu.)

Vo svojej práci *Le profit at les crises*⁴⁹ si všíma prečo v kapitalizme je ťažšie predať ako kúpiť a teda prečo je vyvíjaná toľká snaha práve predávať. Z tohto Emmanuel odvodzuje práve presun kapitálu do krajín a regiónov, kde životný štandard je vyšší (implicitne predpokladá, že vyššia životná úroveň implikuje vyššiu spotrebu). Tým pádom umiestnil mzdy do centra svojho záujmu, pričom prišiel k pozoruhodnému záveru: „*Kapitalistický svet nemôže priniesť jediný príklad krajiny s vysokými mzdami, ktoré museli byť redukované aby sa krajina mohla ďalej rozvíjať, rovnako nemôže priniesť príklad krajiny, ktorá bola schopná sa rozvinúť vďaka nízkym mzdám*⁵⁰.“ Myslím, že v dnešnom svete (v čase hospodárskej krízy), možno nájsť krajiny, ktoré vyvracajú jeho tvrdenie.

⁴⁹ Vzhľadom k tomu, že som nenašiel anglický preklad a neovládam francúzsky jazyk som vychádzal z práce Johna Brolina, ktorý toto dielo vo svojej práci popisuje.

⁵⁰ BROLIN, John. *The Bias of the World: Theories of Unequal Exchange in History*, str. 209; Originálne znenie citácie: „*The capitalist world cannot show a single instance of a high-wage country that has had to reduce wages owing to failure to develop, or a single instance of a country that has been able to develop while keeping wages low.*“

Vo svojich prácach bol Emmanuel skeptický ohľadne budúceho vývoja sveta. Jeho kritika, ale neprináša žiadne reálne ekonomické riešenia. To je jeden z dôvodov, prečo so svojím prístupom nenašiel žiadnych pokračovateľov. Do istej miery ide o jeden z črt neomarxizmu, teda že v rámci tejto školy mnohí z autorov postupujú nezávisle a tým pádom škola ako celok nedokáže priniesť uspokojivé závery do ekonomickej teórie.

4. Implikácie teórie závislosti pre súčasnú ekonomiu

V predchádzajúcich kapitolách sme popísali jednotlivé koncepty v rámci teórie závislosti. V nasledovnej kapitole zhrnieme ich vplyv pre súčasnú (politickú) ekonomiu. Dnes sa viac ako inokedy hovorí o transformácií kapitalizmu. Podobný podtitul mala aj minuloročne svetové fórum vo švajčiarskom Davose, konkrétne: Veľká transformácia: Vytváranie nových modelov⁵¹. Podobný prístup zastáva aj radikálna politická ekonomia (neomarxizmus), ktorej teória vidí riešenie dnešných problémoch v radikálnej (spoločenskej/inštitucionálnej) zmene⁵². Myslím, že jej prínos pre súčasnú vedu je značne obmedzený preto v nasledujúcej kapitole, sa budem snažiť popísať hlavne prístup druhej vetvy teórie závislosti, teda latinskoamerického štrukturalizmu ku dnešnej ekonomickej teórii.

4.1. Prienik s odlišnými ekonomickými školami

Súčasná ekonomická teória je založená na maximalizácii úžitku ako hnacej sily celého hospodárstva⁵³. Jej predmetom sú aktéri pôsobiaci na trhu. Postupom času sa však v rámci súdobej ekonomickej teórie začínajú formovať školy, ktoré skúmajú odlišné vplyvy na ekonomické správanie aktérov na trhu ako sú dopyt a ponuka. Na konci 19. storočia to bola inštitucionálna ekonomia (resp. dnes nová inštitucionálna ekonomia), ktorá dopĺňa odpovede na otázky, na ktoré dovtedy hlavný prúd ekonomickej teórie nevedel alebo nepotreboval odpovedať.

Jednou z otázok, ktoré stoja na okraji ekonomickej teórie sú práve otázky, ktoré som sa snažil priblížiť v tejto práci. Teória závislosti je, zjednodušene povedané, postavená na otázke sily medzi jednotlivými aktérmi, respektíve na nerovnováhe síl. Na jednej strane je to ekonomický vzťah medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami, teda vzťah centrum – periféria (makro úroveň). Na druhej strane sú to odlišné vyjednávacie pozície v rámci spoločnosti (štrukturalizmus) alebo až triedne rozdiely (ako to vidí súčasný neomarxizmus).

Donedávna nebola rozvojová ekonomia chápaná ako významnejšia vetva v rámci ekonomie. Rozdiel medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami spočíval len vo veľkosti fyzického kapitálu. Neskôr sa do úvah začlenil a ľudský kapitál, ktorý rozvojovým

⁵¹ The Great Transformation: Shaping New Models.

⁵² Dlhodobu sa tejto škole venuje Review of Radical Political Economics.

⁵³ Tento prístup postupne začína dominovať aj iným spoločenským vedám – maximalizácia úžitku ako motor spoločnosti. Kritike tohto prístupu sa venuje Lubomír Mlčoch v diele Ekonomie dôvery a spoločného dobra.

krajinám stále chýba. Snahy skúmať samotný trhy a racionalitu aktérov boli odsunuté na vedľajšiu koľaj. Vplyv inštitúcií a vplyv rozdelenia bohatstva v rámci spoločnosti nezapadali do žiadneho rastového modelu.

Podľa Stiglitz⁵⁴ by sa mala rozvojová ekonómia zamerať na dva hlavné prvky. Po prvé, cieľom by malo byť snaha hľadať tie črty rozvojových krajín, vďaka ktorým sa odlišujú od ostatných krajín (hlavne rozvinutých). Tento pohľad je podobný ako pohľad ekonómov popísaných v tejto práci, ktorí sa snažili poukázať prečo všetky krajiny nie sú na rovnakej úrovni. Autori sa snažili skúmať hlavne trh práce, ktorý väčšina ekonómov hlavného prúdu obchádzala. Postupne, ako sme už vyššie napísali, je snaha zohľadniť význam ľudského kapitálu na tvorbu bohatstva, ale i napriek tomu dnes mnohí heterodoxní ekonómovia vidia nedostatky v tomto prístupe. Na druhej strane je pochopiteľné, že otázky trhu práce sú predmetom skúmania napríklad štrukturalistov, pretože ako sme napísali v druhej kapitole, tento smer sa čiastočne prelína so sociológiou. Ďalším prvkom, ktoré by mala skúmať rozvojová ekonómia je ako inštitúcie (politické a spoločenské) pôsobia na hospodársky rozvoj. Stiglitz kladie dôraz na analýzu reformného procesu a to nie len z pohľadu rastu HDP, ale z pohľadu rozvoja celej spoločnosti (napríklad pokles chudoby...).

4.2. Teória závislosti a dnešný pohľad

V dnešnom svete nájdeme už len malú hŕstku akademikov, ktorí stále uznávajú teóriu závislosti ako spôsob, ktorý zaručí hospodársky rozvoj. Vzhľadom k tomu, že teória závislosti nie je ucelená vedecká teória pokiaľ použijeme definíciu Karla Poppera, teda že vedecká teória musí byť testovateľná a falzifikovateľná. Tým pádom je teória závislosti skôr akademickým prístupom k problematike rozvoja rozvojových krajín. Po dosiahnutí brazílskeho zázraku a po tzv. stratenej dekáde sa štrukturalizmus ako prístup k rozvoju hospodárstva (prevažne latinskoamerických) krajín vytratil z povedomia širšej akademickej obce. Napriek tomu to je to zaujímavý prístup, ktorý sa rozvinul u ekonómov z regiónu Latinskej Ameriky a riešil prevažne problémy tohto regiónu. Do istej miery aj preto ekonómovia z tejto časti sveta ťažko opúšťajú dedičstvo konceptu latinskoamerického štrukturalizmu.

Postupne nastáva proces liberalizácie, ktorá sa udial v 90. rokoch minulého storočia z dôvodu vyššej konkurencie schopnosti ekonomík vo viac prepojenom (globalizovanom)

⁵⁴ STIGLITZ, Joseph. Agenda for the New Development Economics, p. 2

svete. Ekonomovia v Latinskej Amerike si uvedomujú, že pre dobehnutie vyspelého sveta nestačí len vytvoriť trhovo orientovanú ekonomiku. Na jednej strane štrukturalizmus nedokázal vytvoriť fungujúci model ekonomiky. Na strane druhej jeho najrelevantnejšie návrhy sa týkali prevažne spoločnosti a správania spotrebiteľov. Najdôležitejším faktorom, ktorý ovplyvňuje vývoj spoločnosti sú inštitúcie. Súčasný pokračovatelia štrukturalizmu sa už nesnažia ignorovať myšlienky liberálnej ekonómie, teda umožniť trhovému mechanizmu zlepšiť kondíciu hospodárstva. No odmietajú filozofiu, kde menej štátu v hospodárstve je najlepšie riešenie. Silnú úlohu, štátu dnešní štrukturalisti vidia v podobe dozoru nad hospodárstvom. Vláda už nemá za úlohu podieľať sa na činnostiach, ktoré priamo súvisia s priemyslom (dôsledok zlyhanej politiky ISI), ale poskytovať základné služby štátu ako zdravotníctvo, vzdelanie rovnako aj znižovanie chudoby a rovnomernejšie rozdelenie bohatstva⁵⁵.

Štrukturalizmus ako jeden z hlavných konceptov teórie závislosti je azda jedinou školou mimo Európy a Ameriky, ktorému sa podarilo uplatniť nielen na poli ekonomickej teórie, ale neskôr aj v hospodárskych politikách väčšiny latinskoamerických krajín. Na druhej strane treba pripomenúť, že v dnešnej dobe zaujíma skôr okrajové miesto v ekonómii a jeho úspech v rámci hospodárskej politiky bol len krátkodobý. Snaha vytvoriť alternatívu voči neoklasickej škole sa nepodarila. Dokonca nastal pravý opak, neúspech štrukturalistami navrhovaných opatrení vyústil v „ozdravný balíček“ práve v podaní neoklasickej školy (dlhová kríza v Latinskej Amerike).

Veľmi zjednodušene možno zhrnúť, že štrukturalizmus bol postavený v hospodárskej politike na troch „pilieroch“⁵⁶. Po prvé, postupná industrializácia krajiny za účelom zníženia závislosti od dovozu finálnych statkov. Po druhé, vytvoriť trh pre dopyt po doma vytvorených statkoch. Nakoniec, významná úloha v tomto procese ležala na pleciach štátu, ktorý mal vytvárať tieto štrukturálne zmeny. Krajiny sa teda mali orientovať do vnútra (*inward looking development*). Tieto myšlienky boli vytesnené na okraj myslenia z dvoch hlavných dôvodov. Rozvoj novo industrializovaných krajín v Ázii ukázal, že exportne ťahaný rast dokáže pomôcť rozvojovým krajinám rýchlejšie v zlepšení hospodárstva a životnej úrovne ako štrukturalistami doporučená ISI. Ďalším dôležitým argumentom v neprospech ISI bol rozvoj novej inštitucionálnej ekonómie, ktorá

⁵⁵ KAY, Cristobal – GWYNNE, Robert N. Relevance of Structuralist and Dependency Theories in Neoliberal Period: Latin American Perspective. *Journal of Developing Societies*, Vol. 16, No. 1, str. 62.

⁵⁶ FICKER – KUNZT, Sandra. From Structuralism to the New Institutional Economics: The Impact of Theory on the Study of Foreign Trade in Latin America. *Latin American Research Review*, 2005, Vol. 40, No. 3, str. 148.

zdôrazňovala vplyv inštitúcií na rozvoj ekonomiky. Táto škola dokázala celkom presne popísať príčiny neúspechu ISI (ako sme rozobrali v druhej kapitole).

Hlavná vetva ekonómov v rámci teórie závislosti prešla významnou myšlienkovou, obmenou. Napriek tomu je to azda najucelenejšia regionálna koncepcia rozvoja hospodárstva v Latinskej Amerike. Dnešná podoba štrukturalizmu, dnes s predponou neo sa viac približuje ekonómii hlavného prúdu. Táto pozícia je logická, keď uvážime neúspech naordinovaných hospodárskych politík jednotlivým krajinám v regióne. Zásadná zmena sa udiala aj na postoji k štátu ako významného aktéra v ekonomike. V predchádzajúcom období spočívala úloha štátu aj v redukovaní väzieb s ostatným rozvojovým svetom. Ako sme už popísali v druhej kapitole táto snaha spolu s podporou industrializácie domácej ekonomiky mali viesť k trvalému rastu. Nestalo sa tak a mnoho krajín muselo požiadať o pomoc medzinárodné organizácie.

S pomocou medzinárodných organizácií súvisela aj liberalizácia ekonomiky, teda boli prijaté opatrenia, ktoré boli v rozpore s hlavnou myšlienkou teórie závislosti. Hospodárske politiky koncipované do podpory nahradzovania dovozu vystriedala liberalizácia zahraničného obchodu. V spoločnosti pocitované ako novodobý fenomén - globalizácia, ktorej postupne čelí celý svet.

Možno konštatovať, že 80. roky minulého storočia ukončili záujem ekonómov o tento koncept teórie závislosti. Dnes upadol do zabudnutia, respektíve žiadny relevantný autor sa mu v rámci ekonomickej teórie nevenuje⁵⁷. Na druhej strane mainstreamová ekonómia nedokázala zatiaľ vyriešiť všetky problémy, ktoré trápia Latinskú Ameriku ako zraniteľnosť v podobe výkyvov zahraničného kapitálu (podobný problém riešila aj teória závislosti) alebo problémy spojené s pretrvávajúcou chudobou. Hlavne otázky týkajúce sa spoločnosti sú opäť jedným z hlavných tém, ktoré sa snaží riešiť neoštrukturalizmus. Na jednej strane sa podarilo do istej miery naštartovať ekonomiky v tomto regióne avšak príjmové nerovnosti sa nepodarilo odstrániť. Hlavný prúd ekonomie počíta s tým, že v budúcnosti v dlhom období sa podarí zlepšiť životnú úroveň spoločnosti⁵⁸, na druhej strane zostáva otázkou ako vyriešiť daný problém v krátkom období.

Nádeje sa opierajú o úspech „Ázijských tigrov“, ktoré v minulosti mali politiku, ktorá podporovala export. Na druhej strane treba uznať, že táto politika bola jasne podporovaná samotnými štátmi, čo na jednej strane utvrdzuje koncept štrukturalistov

⁵⁷ Jediným známejším autorom, ktorý sa podobným myšlienkam venuje je Immanuel Wallerstein so svojím konceptom teórie svetových systémov. Nejedná sa o ekonomický koncept a preto mu nevenujeme pozornosť.

⁵⁸ Treba upozorniť, že sa podarilo znížiť absolútnu úroveň chudoby.

o silnejšom štáte ako významnom ekonomickom aktérovi. Na druhej strane, politika týchto krajín viedli k vytvoreniu vyššej medzinárodnej konkurencieschopnosti, čo sa nedá povedať o politike ISI, ktorá de facto vytvárala prostredie pre firmy, ktoré viedlo k nízkej efektivite z dôvodu ochranárskych politik. Na príklade týchto krajín poukazuje Kay, že neplatí vždy pravidlo, že menej štátu vedie k rýchlejšiemu ekonomickému rastu. „*Rola štátu v hospodárstvach na periférii nie je len rozhodujúca, ale musí reagovať na rastúcu zraniteľnosť každej krajiny v rámci svetovej ekonomiky*“⁵⁹. Zraniteľnosť je chápaná z pohľadu štrukturalistov hlavne ako závislosť od zahraničného kapitálu. Práve v čase krízy sa kapitál sťahuje do bezpečnejších oblastí a chýba v rozvojových krajinách. To je jeden z dôvodov, prečo sa krízy na tieto krajiny doliehajú ťažšie. Nedostatok vlastného kapitálu rovnako zväzuje ruky pre účinnú hospodársku politiku.

4.3. Implikácie a poučenia

Obava, ktorá predchádzala štrukturalizmus z toho, že exportne orientované hospodárstvo nebude schopné sa samostatne sa rozvinúť a bude závislé od výkyvov vo svetovom hospodárstve (prehnaná obava z potenciálnej hrozby ďalšej hospodárskej krízy ako tomu bolo v 30. rokoch) bola mylná. Na druhej strane politika exportne ťahaného rastu podľa neoklasickej školy nezaručuje vždy stabilný a rýchly rast (napríklad Ázijská finančná kríza). Rovnako ani opustenie politiky ISI nevedlo k úspešnému a silnému rastu hospodárstva⁶⁰.

Ekonom Paul Krugman zhrnul vývoj rozvojovej ekonómie, respektíve skôr ekonomického myslenia, ktoré prešlo od kritiky protekcionizmu cez myšlienky plánovania ekonomiky a nahradzovania dovozu až naspäť k voľnému obchodu a slobodnému trhu. Dnes v čase hospodárskej krízy hrozí opäť návrat k oslabovaniu slobodného trhu. Autor vidí istú cyklickosť v myšlienkových prístupoch v rámci (rozvojovej) ekonómie. Teda myšlienka nahradzovania dovozu sa môže dnes javiť ako chybná, ale nevieme čo nás čaká o desaťročie neskôr.

To neznamená, že štrukturalizmus, respektíve teória závislosti sa znova dostanú do popredia v rovnakej miere ako tomu bolo v druhej polovici minulého storočia, ale

⁵⁹KAY, Cristobal – GWYNNE, Robert N. Relevance of Structuralist and Dependency Theories in Neoliberal Period: Latin American Perspective. *Journal of Developing Societies*, Vol. 16, No. 1, str. 52, Originálne znenie citácie: „*The role of the state in peripheral economies is not only crucial but must be constantly changing and aware of the increasing vulnerability of each country in a competitive world economy.*“

⁶⁰ A. Maddison: rast 0,91% ročne v Latinskej Amerike v porovnaní s 1,86% rastom v USA medzi rokmi 1973-2001 (teda po opustení ISI).

v aktuálnejšej podobe, ktorá bude riešiť aktuálne problémy regiónu Latinskej Ameriky. Ekonómovia a vedci z iných spoločenských vied, ktorí sledujú vývoj v tých krajinách sa zhodnú, že aplikovať rovnaký recept na historicky, kultúrne odlišné krajiny nie je najlepšie riešenie. Tu práve vyvstáva úloha dnešných pokračovateľov latinskoamerického štrukturalizmu aby vyplnili povedzme neoklasickú školu v tých detailoch, kde sa krajiny tohto regiónu odlišujú od okolitého sveta⁶¹.

Univerzálne pravidlá, ktoré vznikli po Washingtonskom konsenze, a na ktoré musela pristúpiť väčšina latinskoamerických krajín nepriniesli očakávaný stabilný rast. Postupne bol konsenzus kritizovaný poprednými ekonómami (napríklad J. Stiglitz, D. Rodrik), práve kvôli rovnakému princípu, ktorý uplatňuje na všetky (rozvojové) krajiny a nezohľadňuje inštitucionálne rozdiely medzi krajinami. Ďalšia kritika spočíva, v tom že koncept pravidiel Washingtonského konsenzu pôsobí síce okamžite, ale jeho opatrenia sú nastavené len na krátkodobé zlepšenie, respektíve stabilizovanie hospodárstva. Rozvojová ekonómia, ale musí rozoberať vývoj v dlhom období. Lindauer a Pritchett⁶² rozoberajú tzv. hlavné otázky, ktoré musí každá reálna hospodárska politika riešiť a preto je dôležité aby sa k nim najprv pristupovalo v rámci ekonomickej teórie. Odpoveď na večná otázka úlohy štátu v ekonomike (ale aj v spoločnosti) zrejme nikdy nebude vyriešená, ale je dôležité analyzovať rôzne prístupy. Štrukturalizmus si zakladal na kľúčovej role štátu hospodárstve. Tomuto prístupu sa nemožno diviť, pokiaľ uvážime vtedajšie historické udalosti. Veľká hospodárska kríza poukázala na výrazné nedostatky vtedajšieho „relatívne“ voľného trhu. Dnes časť ekonómov tvrdí, že správna hospodárska politika je založená na slobodnom trhu, zahraničných investíciách a orientovaní sa na export. Avšak ako pripomína Krugman, rovnako *sofistikované* zásahy štátu do hospodárstva môžu viesť k úspešnému rozvoju⁶³.

⁶¹ Povedzme, keď porovnáme problémy krajín Latinskej Ameriky a strednej Európy (po páde železnej opony), tak v našom regióne neriešime problémy s nerovnomerným rozdelením bohatstva.

⁶² LINDAUER, David L. – PRITCHETT, Lant. What's the Big Idea? The Third Generation of Policies for Economic Growth, *Economia*, 2002, fall, p. 4.

⁶³ KRUGMAN, Paul. Cycles of Conventional Wisdom On Economic Development. *International Affairs*, 1995, Vol. 75, No. 4, str. 718.

Zhrnutie

Cieľom tejto práce bola snaha priblížiť hlavné myšlienky teórie závislosti a popísať ich hlavný prínos v čase jej najväčšej slávi ako aj podať pohľad na ňu očami súčasnej ekonomickej teórie. Teóriu závislosti treba chápať spolu s dobou, v ktorej bola formulovaná. Veľká hospodárska kríza zmenila pohľad na vtedajší hospodársky systém, čo sa prejavilo u viacerých ekonómov. Jedným z nich bol aj Raul Prebisch, argentínsky ekonóm, ktorý položil základy teórie závislosti. Spoločne s Hansom Singerom si všímali závislosť medzi bohatými a chudobnými krajinami, ktorú neskôr rozviedli do podoby, ktorú poznáme pod názvom Prebisch – Singer teorém. Jeho ústredným prvkom je predpoklad, že pokiaľ dochádza medzi chudobnými a bohatými krajinami k poklesu výmenných relácií (*terms of trade*), tak nie je možnosť aby chudobné krajiny dokázali hospodársky dobehnúť tie bohaté. Obaja autori pripomínajú, že z dlhodobého hľadiska nepríde k zlepšeniu výmenných relácií a krajiny teda nemajú šancu ako si hospodársky polepšiť. Navrhovaným riešením mala byť vnútorný rozvoj krajiny, teda snaha minimalizovať závislosť na ostatných krajinách.

Akokoľvek, bol prístup predchádzajúcich autorov pokrokový, nepodarilo sa im formulovať reálnu hospodársku politiku ako dobehnúť bohaté krajiny. To sa podarilo až latinskoamerickému štrukturalizmu, ako jednému z hlavných prístupov v rámci teórie závislosti. Išlo o azda o jedinú ucelenú ekonomickú škola, v ktorej pôsobili autori z rozvojových krajín, pričom sa svoje reálne poznatky z týchto krajín snažili uplatniť vo svojej teórii. Hlavným prínosom myšlienkou štrukturalistov, ktorá sa neskôr uplatnila vo viacerých krajinách Latinskej Ameriky bola industrializácia podporená metódou nahradzovania dovozu (*import substitution industrialization*). Jej prínos mal spočívať v znížení závislosti od hospodársky vyspelých krajín. Realita, ale bola odlišná a krajiny sa dostali väčšej závislosti s bohatými krajina. Hospodárstvo krajín Latinskej Ameriky vyústilo až v tzv. stratenú dekádu, keď väčšina krajín z regiónu musela pristúpiť na pôžičky od Medzinárodného menového fondu z dôvodu dlhovej krízy.

Ďalším prístupom v rámci teórie závislosti, ktorý sme sa čitateľovi snažili priblížiť bola politická ekonómia neomarxizmu. Táto radikálna vetva ekonomickej teórie nevidí prínos vo voľnom medzinárodnom obchode a snaží sa vztiahnuť rozdiely medzi privilegovanými (vlastníci kapitálu) a nepriviligovanými vrstvami obyvateľstva (ako skúmal Karol Marx) na celosvetovú úroveň, teda vzťahy medzi bohatými krajinami (opäť vlastníci kapitálu) a chudobnými krajinami. Argiri Emmanuel. významný predstaviteľ

neomarxizmu argumentuje, že kapitál nesmeruje z bohatých krajín do chudobných, ale opačným smerom. Domáce úspory obyvateľstva sú investované v bohatých krajinách, kde je vyšší dopyt a bohatšie obyvateľstvo.

Na záver práce som sa snažil poukázať na dnešný pohľad na teóriu závislosti. V dnešnej ekonomickej teórii je tento prístup už prekonaný a zastávajú ho už len najradikálnejší autori. Hlavným dôvodom pre jej neúspech nebola len zlá empirická skúsenosť, ale aj rýchly hospodársky rast tzv. Ázijských tigrov, ktoré vychádzali z podobnej štartovacej čiary.

Na záver ešte treba pripomenúť, že pokiaľ sa koncepty teórie závislosti zdajú byť v rámci ekonomickej teórie už neaplikovateľné pre dnešný svet, tak v ostatných spoločensko-vedných disciplínach ako napríklad sociológia sú uplatniteľné.

Použitá literatura

BAER, Werner. Import Substitution Industrialization in Latin America: Experiences and Interpretations. *Latin American Research Review*, 1972, Vol. 7, No. 1, 95-122.

BAER, Werner. Industrialization in Latin America: Successes and Failures. *Journal of Economic Education*, Vol. 15, No. 2, 124-35.

BARAN, Paul A. The Political Economy of Growth. 1. New York: Monthly Review Press, 1957. 308 s.

BOWLES, Samuel – GINTIS, Herbert. The Problem with Human Capital Theory – A Marxian Critique. *The American Economic Review*, 1975, Vol. 65, No. 2, 74-82.

BRESSER – PEREIRA, Luiz C. After Structuralism, a Development Alternative for Latin America. 1. São Paulo: Getulio Vargas Foundation, 2000. 27 s.

BRESSER – PEREIRA, Luiz C. Structuralist Macroeconomics and New Developmentalism. 1. São Paulo: Getulio Vargas Foundation, 2011. 26 s.

BROLIN, John. The Bias of the World: Theories of Unequal Exchange in History. 1. Lund: Human Ecology Division, Lund University, 2006. 383 s. ISBN 978-91-628-7022-5.

DI – FILIPPO, Armando. Latin American Structuralism and Economic Theory. *CEPAL Review*, 2009, Vol. 98, No. 8, 175-96.

DOSMAN, Edgar J. Raúl Prebisch: Power, Principle, and the Ethics of Development. 1. Buenos Aires: IDB-INTAL, 2006. 126 s. ISBN 950-738-226-7.

DOS SANTOS, Theotonio. The Structure of Dependence. *American Economic Review*, 1970, Vol. 60, No. 2, p. 231-236.

EMMANUEL, Arghiri. Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade. 1. New York: Monthly Review Press, 1972. 453 s.

EMMANUEL, Arghiri. Unequal Exchange Revisted. 1. Brighton: Institute of Development Studies at the University of Sussex, 1975. 87 s. SBN 101-923-202.

FICKER – KUNZT, Sandra. From Structuralism to the New Institutional Economics: The Impact of Theory on the Study of Foreign Trade in Latin America. *Latin American Research Review*, 2005, Vol. 40, No. 3, p. 145-62.

FRANK, Andre G. The Development of Underdevelopment. *Monthly Review*, 1966, Vol. 18, No. 4, 1-15.

FRANKENHOFF, Charles A. The Prebisch Thesis: A theory of Industrialism for Latin America. *Journal of Inter-American Studies*, 1962, Vol. 4, No. 2, 155-208.

FURTADO, Celso. Diagnosis of the Brazilian Crisis. 1. Berkley: University of California Press, 1965. 168 s. ISBN 0520004442.

HADASS, Yael – WILLIAMSON, Jeffrey G. Terms of Trade Shock and Economic Performance, 1870-1940: Prebisch and Singer Revisted. *Economic Development and Cultural Change*, 2003, Vol. 51, No. 3, 629-56.

HOLMAN, Robert. Dějiny ekonomického myšlení. 3. Praha: C. H. Beck, 2005. 539 s. ISBN 80-7179-380-9.

CHILCOTE, Ronald H. Issues of Theory in Dependency and Marxism. *Latin American Perspective*, 1981, Vol. 8, No. 3-4, 3-16.

KAY, Cristobal – GWYNNE, Robert N. Relevance of Structuralist and Dependency Theories in Neoliberal Period: Latin American Perspective. *Journal of Developing Societies*, Vol. 16, No. 1, 49-69.

KRUGMAN, Paul. Cycles of Conventional Wisdom On Economic Development. *International Affairs*, 1995, Vol. 75, No. 4, p. 717-32.

LINDAUER, David L. – PRITCHETT, Lant. What's the Big Idea? The Third Generation of Policies for Economic Growth, *Economia*, 2002, fall, p. 1-38.

LITTLE, Ian M. D. – SCITOVSKY, Tibor – SCOTT, Maurice F. Industry and Trade in some Developing Countries: A Comparative Study. 1. London: Oxford University Press, 1970. 512 s. ISBN 0192153358.

LOVE, Joseph L. Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange. *Latin American Research Review*, 1980, Vol. 15, No. 3, 45-72.

- MADDISON, Angus. *Monitoring the world economy 1820-1992*. 1. Paris: OECD, 1995. 255 s. ISBN 9264145494.
- MLČOCH, Lubomír. *Ekonomie důvery a společného dobra*. 1. Praha: Karolinum, 2006. 196 s. ISBN 80-246-1188-0.
- PREBISCH, Raul. *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*. 1. New York: UN Department of Economic Affairs, 1950, 59 s.
- PREBISCH, Raul. *Commercial Policy in the Underdeveloped Countries*. *American Economic Review*, 1959, Vol. 49, No. 2, 251-73.
- PREBISCH, Raul. *Toward a Theory of Change*. *CEPAL Review*, 2008, Vol. 96, No. 4, 27-74.
- SCHMITZ, Hubert. *Industrialization Strategies in Less Developed Countries: Some Lessons of Historical Experience*. *Journal of Development Studies*, 1984, Vol. 21, No. 1, 23-48.
- SINGER, Hans. *The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries*. *The American Economic Review*, 1950, Vol. 40, No. 2, 473-85.
- SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. 1. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 541 s. ISBN 978-80-87109-21-2.
- STIGLITZ, Joseph E. *An Agenda for the New Development Economics*. Paper prepared for the UNRISD meeting on 'The need to rethink development economics', 7-9 September 2001, Cape Town, United Nations Research Institute on Social Development, p. 1-9
- SUNKEL, Osvaldo. *National Development Policy and External Dependence in Latin America*. *Journal of Development Studies*, 1969, Vol. 6, No. 1, 23-48.
- TOYE, John – TOYE, Richard. *The Origins and Interpretation of the Prebisch – Singer Thesis*. *History of Political Economy*, 2003, Vol. 53, No. 3, 437-67.
- VERNENGO, Matias. *Technology, Finance and Dependency: Latin American Economy in Retrospect*. *Review of Radical Political Economy*, 2004, Vol. 38, No. 4, 551-68.
- WEEKS, John. *The Difference between Materialist Theory and Dependency Theory and Why They Matter*. *Latin American Perspectives*, 1981, Vol. 8, No. 3-4, 118-23.

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS
založena 1348

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Opletalova 26
110 00 Praha 1
TEL: 222 112 330,305
TEL/FAX: 222 112 304
E-mail: ies@mbox.fsv.cuni.cz
<http://ies.fsv.cuni.cz>

Akademický rok 2009/2010

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student:	Adam Béréš
Obor:	Ekonomía
Konzultant:	PhDr. Jaromír Baxa

Garant studijního programu Vám dle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a Studijního a zkušebního řádu UK v Praze určuje následující bakalářskou práci

Předpokládaný název BP:

Neomarxismus - teórie rastu*

Charakteristika tématu, současný stav poznání, případné zvláštní metody zpracování tématu:

Po druhej svetovej vojne sa v západných krajinách začína rozvíjať myšlienkový smer nadväzujúci na mysliteľa a veľikána 19. storočia K. Marxa. V súčasnej dobe toto myslenie stojí na okraji ekonomických vied a javí sa ako teoretický (utopický) koncept, ktorý upadol do zabudnutia.

Struktúra BP:

Abstrakt

Štúdium heterodoxných smerov nepatrí medzi hlavné náplne ekonomickej teórie o to je štúdium zaujímavejšie. Daná práca má cieľ popísať hlavné poznatky, názory, myšlienky tejto vetvy so zameraním sa na riešenie problémov rozvojových krajín, teda problémov súvisiacich s nedostatočným ekonomickým rozvojom v porovnaní s krajinami vyspelými. Práca si kladie za úlohu predstaviť alternatívny model rozvoja a ukázať, či sú niektoré prvky, ak vôbec aplikovateľné v dnešnom svete.

V práci budem odpovedať na nasledujúce otázky:

Čo viedlo k obrozeniu myšlienok Karola Marxa?

Áká je ideálna miera otvorenosti/uzavretosti ekonomiky?

Sú zahraničné investície prínosné pre ekonomický rast?

Novodobá závislosť rozvojových krajín na rozvinutých, vzťah metropolis – satelit?

Áké je uplatnenie tejto nekonvenčnej teórie?

Osnova:

1. Úvod
 - 1.1. Príčiny a podnety pre vznik
 - 1.2. Neomarxizmus v ďalších disciplínach
2. Politicko – ekonomické myslenie
 - 2.1. Marxistický základ
 - 2.2. „Hypotéza závislosti“
3. Teórie rastu
 - 3.1. Kritika dovtedajších postupov
 - 3.2. Riešenia a predstavy Neomarxistov
4. Moderná ekonomická realita
 - 4.1. Post-keynesiánsvo
5. Záver

Seznam základních pramenů a odborné literatury:

1. Baran A. P. The Political Economy of Growth, Monthly, Review Press 1957
2. Marx K. Capital, International Publishers 1967
3. Shumpeter A. J. Kapitalizmus, socializmus a demokracie, Centrum pro studium demokracie a kultury 2004
4. Steindl J. Economic Papers 1941-88, Macmillan 1990
5. Sweezy M. P. The Theory of Capitalist Development: Principles of Marxian Political Economy, Monthly Review Press 1956

Datum zadání:	Jún 2010
Termín odevzdání:	Jún 2011

Podpisy konzultanta a studenta:

V Praze dne 8. Června 2010

* Po dohode s vedúcim práce bol názov zmený na: Teória závislosti a rastu.